

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Факультет журналістики, реклами та видавничої справи

Кафедра періодичної преси та медіаредагування

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Засоби візуалізації сатиричного змісту в українській журнальній культурі»

«Means of the Satirical Content Visualization in the Ukrainian Magazine Culture»

Виконала здобувачка денної форми навчання

спеціальності 061 «Журналістика»

Освітня програма «Журналістика»

Грищенко Вікторія Юріївна

Керівник д. філол. н., проф. Мусій В.Б.

Рецензент ст. викл. Милосердний В.І.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

_____

№ _____ від _____ 20__ р.

Завідувачка кафедри

_____
(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № _____ від _____ 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою / шкалою ECTS / бали)

Голова ЕК

_____
(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2024

ЗМІСТ

1. ВСТУП.....	4
2. РОЗДІЛ 1. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ: ЇЇ СУТНІСТЬ, РІЗНОВИДИ, ШЛЯХИ ДОСЛІДЖЕННЯ ...	8
2.1. Сатирична візуалізація. Її різновиди	9
2.2. Прийоми іронії та сатири в карикатурі	15
2.3. Карикатура в сучасному інформаційному просторі. Методика аналізу карикатур.	17
2.4. Правила текстового опису карикатури	20
2.5. Етичні аспекти карикатури та проблеми сприйняття її суспільством	21
3. РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ЗМІСТУ В ЖУРНАЛІ «ЗИЗ» ..	22
3.1. Тематика карикатурних зображень	22
3.2. Прийоми та методи створення карикатури.....	31
3.3. Висновки	36
4. РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ЗМІСТУ В ЖУРНАЛІ «КОМАР».....	39
4.1. Тематика карикатурних зображень	39
4.2. Прийоми та методи створення карикатури.....	43
4.3. Аналіз видання «Комар Їжак» в еміграції.....	47
4.3.1. Тематика карикатурних зображень	48
4.3.2. Прийоми та методи створення карикатури	55
4.4. Висновки	58
5. РОЗДІЛ 4. ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ЗМІСТУ В ЖУРНАЛІ «ПЕРЕЦЬ»	60
5.1. Тематика карикатурних зображень	60
5.2. Прийоми та методи створення карикатури.....	74
5.3. Висновки	77
6. ВИСНОВКИ.....	80
7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
8. ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Сатира є однією з найвпливовіших форм художнього вираження, яка викриває соціальні, політичні та культурні явища, які не відповідають нормі. Її актуальність не зменшується з часом, оскільки вона відображає складні реалії суспільства, підкреслюючи недоліки, парадокси та суперечності сучасного життя. У контексті української культури сатира завжди відігравала важливу роль, зокрема в журналах і періодичних виданнях, які формували суспільні погляди та впливали на колективну свідомість.

Візуалізація сатиричного змісту в українській журнальній культурі виступає як особливий засіб комунікації, що поєднує мистецтво карикатури, графіки, ілюстрацій та інші зображувальні форми з метою підсилення викривального ефекту. Завдяки специфічним засобам візуалізації сатира стає ще виразнішою і ефективнішою, дозволяючи глибше розкривати соціальні проблеми та порушувати важливі суспільні питання. Візуальні образи у сатиричній журналістиці впливають на емоції читача, створюють чіткі асоціації і посилюють впливовість сатиричного послання.

Актуальність дослідження засобів візуалізації сатиричного змісту зумовлена їхньою роллю у формуванні громадської думки, а також здатністю візуальних матеріалів швидко та ефективно передавати ідеї. Українська журнальна культура має багату традицію використання сатиричних засобів візуалізації, що робить тему дослідження надзвичайно значущою для розуміння еволюції засобів комунікації та їх впливу на суспільство.

Мета роботи полягає у вивченні основних візуальних прийомів, що використовуються для створення сатиричних матеріалів в українських журналах, а також в аналізі їхнього впливу на сприйняття аудиторією. Завдання дослідження включають визначення головних особливостей візуалізації сатири, класифікацію художніх методів і прийомів та дослідження взаємозв'язку між зображенням і текстом у сатиричних матеріалах.

Українські дослідники звертали значну увагу на феномен карикатури в журналах. Дослідження карикатури, як засобу політичної боротьби в журналістиці та засобу впливу на громадську думку з метою аналізу історичних аспектів використання карикатури в українських виданнях, зокрема в контексті політичних подій ХХ століття проводив Віталій Абліцов. Відображення карикатурами суспільних трансформацій та її вплив на національну ідентичність вивчалось Оксаною Пахльовською. Карикатуру як форму критики окупаційних режимів і пропаганди ідей незалежності розглядав історик Володимир В'ятрович. Аналіз літературно-художніх особливостей української сатири та карикатури, особливо у періоди міжвоєнного часу проводила Ірина Денисюк.

Актуальність вивчення того, як реалізовувалася візуальна форма сатири на сторінках масової періодики в міжвоєнний період ХХ століття, визначається не лише її історичною значущістю, а й тим, що сатира завжди служила важливим засобом вираження суспільного протесту та спротиву. У часи політичних і соціальних потрясінь, зокрема в періоди війн і криз, вона набуває особливої сили як засіб комунікації та соціального впливу. Українська міжвоєнна сатирична періодика відображала складні політичні та суспільні реалії того часу, зокрема наслідки Першої світової війни, боротьбу за незалежність та виклики, пов'язані з радянською і польською окупаціями. Вивчення і порівняння історичних карикатур в журналах, які існували під різними владами відкриває нові перспективи для розуміння того, як візуальна сатира передає колективний досвід і емоційний стан нації. Це також дає змогу проаналізувати, як візуальні коди та художні прийоми адаптуються до історичних умов та аудиторій, зберігаючи при цьому свою основну функцію – захищати правду, боротися за справедливість і підтримувати моральний дух людей у найскладніші часи.

Мета роботи – вивчення тематики, прийомів і методів сатиричного зображення в журнальній періодиці з метою якісного порівняння.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- визначити поняття «сатира» і «гумор»;
- окреслити поняття «карикатура» і «шарж»;
- провести аналіз періодичних видань з точки зору їхньої тематики, а також ролі візуальних образів в кожному з них;
- вивчити жанрово-типологічні особливості карикатури;
- охарактеризувати спільні і відмінні риси у відтворенні дійсності в карикатурах;
- описати зміни у візуальних і тематичних аспектах карикатур, які обумовлені тенденціями часу і політичних обставин?

Об'єкт роботи – українські сатиричні журнали «Зиз», «Комар», «Перець»

Предметом дослідження є місце зображальних засобів в розкритті сатиричної тематики, вагомість карикатури в українській журнальній культурі.

У процесі дослідження застосовувалися такі методи: аналіз і синтез під час створення наукової концепції; описовий, структурно-типологічний методи для виявлення жанрово-типологічних особливостей карикатури; метод узагальнення для визначення закономірностей розвитку карикатури; порівняльний метод – для встановлення обумовленості схожості й відмінності у змісті та скерованості карикатури протидією різних політичних сил; ми також спиралися на метод класифікації в процесі характеристики образотворення у сатиричному зображенні.

Методологічну й теоретичну основу роботи становлять праці дослідників, які займались вивченням карикатури в українських журналах, – Н. Зикун [8, 9], С. Ковальський [11], Т. Ковтун [12], О. Левченко [14], І. Лиса [15], О.Маєвський [17], Л. Масенко [18], Л. Масімова [19], Т. Насалевич, Т. Рябуха [20], О. Плахотнюк [21], О. Савченко [22], І. Сидун, А. Іванішина [24] та інші.

Наукова новизна дослідження полягає в порівняльному аналізі тематично-методологічних особливостей створення карикатурних зображень в міжвоєнний період ХХст.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали роботи магістра можуть бути використані під час подальших наукових розробок, а також при підготовці лекційних та практичних занять, при написанні дипломних робіт, наукових статей.

Апробація результатів роботи.

1. Взяла участь у IV Міжнародній мультидисциплінарній студентській інтернет-конференції «МОЗАЙКА НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ» Львівського національного університету імені Івана Франка («ZOOM», 8 листопада 2024 р.).

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основної роботи – 79 сторінок. Список використаної літератури включає 187 найменувань (викладених на 10 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ: ЇЇ СУТНІСТЬ, РІЗНОВИДИ, ШЛЯХИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Візуалізація у виданнях, особливо у контексті сатири та іронії, є складним процесом, що охоплює різні типи, види та прийоми невербальної комунікації. Українські науковці досліджували різні аспекти цього явища. Сам термін «візуалізація» характеризують як позначення процесу надання інформації або концепцій візуальної форми, щоб зробити їх зрозумілішими, доступнішими та яскравішими для сприйняття. І що ще важливіше, додати нові сенси, поглибивши зміст повідомлення. У медіа та друківаних виданнях це може бути подано через малюнки, графіки, фотографії та ілюстрації.

Дослідники виділяють декілька основних функцій візуалізації. Перш за все, вона допомагає у сприйнятті інформації. Візуальне відтворення змісту тексту привертає увагу до нього, а також роз'яснює певні елементи. Окрім цього, зображення підсилюють емоційний вплив на аудиторію та залишають більш яскраве враження від прочитаного [21].

Способи візуалізації ранжуються. Дослідники виділяють декілька видів візуалізації у контексті медіа. «Інфографіка — поєднує текстову інформацію з графічними елементами для подачі складної інформації у простому та зрозумілому вигляді. Цей вид візуалізації часто використовується під час створення аналітичних матеріалів для покращення сприйняття статистичних даних. Журналістські матеріали також доповнюються фотографіями для документування подій, як частина ілюстративного матеріалу. Фото дозволяє занурити читача в описувані події, тим самим збільшуючи ефективність матеріалу. Ілюстрація, як художнє зображення, що супроводжує текст або слугує самостійною формою вираження, також є видом візуалізації. Вона потребує більших професійних навичок, та більшого творчого залучення. До візуальних прийомів сатиричного характеру, що часто використовуються для висміювання політичних та соціальних явищ, відносять карикатури та шаржі.

Як і ілюстрації, карикатури та шаржі можуть ставати самостійною формою вираження, і нести думку, висвітлюючи певні явища через окремі гіперболізовані або применшенні елементи» [22].

В публіцистичних матеріалах, що спонукають читача замислитися, викривати та висміювати негативні явища в суспільстві задля подальших змін, також використовують сатиричні прийоми. Сатира, за визначенням дослідників, [14] це «художній прийом, що використовує іронію, сарказм або висміювання для критики соціальних, політичних або культурних явищ. У візуальній формі сатира часто подається через карикатури, шаржі, анімації або ілюстрації». До її елементів відносять іронію — приховану насмішку, глузування, кепкування та глум [10]. Іронія відзначається прихованим сенсом, протилежним прямому вислову, зображенню тощо. В сатиричних ілюстраціях відмічається широке використання гіперболи. Це стилістичний засіб навмисного перебільшення з метою посилення виразності [6]. Окремим видом сатири вважають пародію — імітацію з метою висміювання. У зображенні при цьому поєднуються характерні риси конкретного об'єкта висміювання із загальними образами, що переносять об'єкт у вигаданий світ.

1.1. Сатирична візуалізація. Її різновиди.

Сатирична візуалізація є формою візуальної комунікації, де зображення використовуються для критики або висміювання соціальних, політичних або культурних явищ [12]. Висловлення оціночних суджень та підштовхування аудиторії до осмислення з подальшим формуванням потрібної реакції є основною ознакою матеріалів публіцистичних жанрів в журналістиці. Зображення при цьому допомагає гостріше зобразити описане явище та занурити читача у кризову суспільну ситуацію.

На думку дослідників, зображення стає повноцінним текстом лише після інтерпретації реципієнтом візуальних образів у словесні. Умберто Еко вважає, що «візуальні образи виступають формою аргументації. До зображень застосовуються ті ж правила, що і до вербальних повідомлень. Таким чином, від сучасного читача потрібні певні семіотичні навички.

Візуальна грамотність полягає в тому, щоб сприймати зображення як текст, який має власну систему знаків і кодів, що визначає правила їх інтерпретації» [19].

Жанрова різноманітність художньо-публіцистичних жанрів у візуальній журналістиці включає плакат, пародійний плакат, карикатуру та комікс. Деякі дослідники додають такий жанр як шарж та окремо виділяють політичні карикатури [16]. «Ці візуальні повідомлення стимулюють як емоційне, так і аналітичне сприйняття інформації через художній образ, створений за допомогою зображальних засобів. Плакат, як жанр візуальної журналістики, містить лаконічне гасло або заклик, що відображає основну ідею» [19].

Вивчаючи праці німецьких дослідників, науковці зазначають, що незважаючи на розмаїття зображень у журналістських матеріалах називають політичну карикатуру, фотографію та інформаційну графіку, трьома стовпами зображальної журналістики. «Це підтверджується і статистичними даними за матеріалами української періодики – у друкованих ЗМІ зображальні елементи розподіляються таким чином: фотографічні (тонові) – 77%; нефотографічні (штрихові), до яких відносять карикатуру, шарж, комікс, – 13%; інфографіка – 10%» [8, 257].

Карикатура, за визначенням Д. Григораша, є спотвореним зображенням реальності, де перебільшуються або зменшуються певні риси об'єктів для їх висміювання. Це сатиричний чи гумористичний жанр, що критикує суспільно-політичні або побутові явища, події чи конкретних осіб, надаючи їм комічного або критичного відтінку. Основна мета карикатури — через іронію або сарказм підкреслити недоліки або абсурдність певних ситуацій [8, 264].

В широкому сенсі карикатура — це будь-яке зображення, в якому свідомо створюється комічний ефект, поєднуючи реальне із фантастичним. В вузькому сенсі карикатура – це особливий жанр образотворчого мистецтва, який є основою зображальної сатири та має чітку ідейну соціально-критичну

спрямованість. З точки зору журналістики карикатура розглядається як графічне відображення суспільно значущого явища, процесу або події шляхом гіпертрофії, схематизації та висміювання [23].

Метою карикатури як повідомлення з точки зору комуніканта є привернення уваги до суспільно-значущої проблеми; відтворення у суспільства потрібні автору емоції, почуття та ставлення щодо конкретної проблеми; критика, висміювання негативних явищ та процесів. Карикатура покликана створювати суспільний резонанс, при цьому застерігати від негативних наслідків і проблем. Карикатура не розважає чи піднімає настрій, а ставить перед суспільством значущі питання.

Дослідники з галузі філології і семіотики вважають карикатуру креолізованим текстом, тобто видом тексту, який поєднує в собі вербальну та іконічну інформацію. Інформація в карикатурі передається за допомогою поєднання словесних змістів та візуальних образів. Кожен з типів інформації в карикатурі як повідомленні може перебувати в одному з двох станів. Денотативна інформація – поняттєво-логічна, смислова, семантична — має істинний, об'єктивний характер. Конотативна інформація — додаткові значення, такі як оцінку, емотивність, функціонально-стилістичне забарвлення [23].

Дослідники поділяють карикатури за різними ознаками. Так, виокремлюють карикатури за технікою виконання: графічні, фото колажі, картинки, створені за допомогою штучного інтелекту; за засобом використання: як самостійний текст, як супровід тексту; за побудовою: портретна карикатура, сюжетна карикатура, комікс. Також розділяють карикатури за тематикою.

- карикатура, що висвітлює політичні проблеми, діяльність та життя політиків, образ держави, міжнародні відносини, воєнну тематику тощо.

- соціальна карикатура, головним сюжетом якої є соціальні проблеми — (бідність, маргінальність), життя різних груп суспільства, питання економіки.

- карикатура, присвячена резонансним подіям в суспільному житті.

- карикатура, що висвітлює глобальні проблеми людства.
- карикатура, що передає певні переконання або світоглядні позиції групи людей.
- карикатура, що відображає побутові сюжети та сцени з життя.
- розважальна карикатура (втрачається сенс самого поняття карикатура).
- карикатура, що носить усвідомлені комунікантом ознаки «мови ненависті» або є інструментом пропаганди.

Окремим різновидом карикатури, який напряду пов'язаний із роботою журналіста, є політична (редакційна) карикатура. Згідно з визначенням освітянського проекту університету штату Огайо редакційні карикатури в газетах є графічним вираженням ідей і думок їх творців. Крім того, редакційна карикатура зазвичай, але не завжди, відображає точку зору видання і віддзеркалює актуальні події. Це означає, що такі карикатури створюються в умовах обмеженого часу, щоб вкластися в кінцеві терміни публікації (часто 5 або 6 на тиждень).

Редакційні карикатури, як і редакційні статті, мають просвітницьку мету. Вони покликані змусити читачів задуматися над актуальними політичними проблемами. Карикатури повинні використовувати візуальну та словесну лексику, звичну читачам. Вони є частиною бізнесу, а це означає, що редактори та/або менеджери можуть впливати на те, що публікується.

Редакційні карикатури публікуються в засобах масової інформації, таких як газета, журнал новин або Інтернет. Вони також пов'язані з технологіями, які їх створюють, будь то друкарня чи Інтернет. Що стосується друкованих карикатур, їхній розмір на момент публікації та їх розміщення (на першій сторінці, редакційній сторінці чи в центрі розгортки) посилює їхню дію на читачів. Додавання кольорів також може вплинути на реакцію читачів.

Редакційні карикатури відрізняються від коміксів. Зазвичай вони використовують однопанельний формат і не містять постійних персонажів так, як це роблять комікси. Їх іноді називають політичними, оскільки вони часто стосуються політичних питань [2].

Для досягнення комічного ефекту карикатуристи використовують такі прийоми, як «гіперболізація, мініатюризація, шаржування і персоніфікація». Вони можуть перебільшувати, зменшувати або перевертати життєві явища задля створення гумористичного ефекту. Карикатура зазвичай виконується у чорно-білій гамі, а лінія в ній може виразно підкреслювати характер персонажів. Наприклад, тремтяча лінія може символізувати боягузтво [8, 276].

Використання кольору значно підвищує ефективність привернення уваги читача. Знання його символічних значень та культурних конотацій є важливим аспектом під час роботи з друкованими матеріалами. Колір допомагає правильно передати тон та зміст повідомлення, а також викликати потрібну емоційну реакцію. Дослідники підкреслюють багатофункціональність кольору в карикатурі, зазначаючи, що кожен майстер сатиричного малюнка знаходить у кольоровій гамі власні засоби виразності та впливу [8, 278].

Карикатура – текст, який зображальними засобами повідомляє про те, що обговорюється, про те, що хвилює широку аудиторію. «Сучасні карикатуристи також визнають, що карикатурою не можна пояснювати явища, карикатурою можна лише коментувати те, що люди вже й так знають» [8, 279].

Шарж є видом карикатури, де художньо перебільшуються або спрощуються риси обличчя чи фігури людини. У візуалізаціях для журналів і газет шаржі використовуються як сатиричний або гумористичний інструмент, щоб виразити ідеї або критичне ставлення. Вони часто зображають відомих людей, таких як політики чи публічні особи, підкреслюючи їхні фізичні риси або поведінкові характеристики. Основна мета шаржу – привернути увагу аудиторії, викликати усмішку або підштовхнути до критичного осмислення певної теми.

Дослідники шаржу в періодиці доходять висновку, що шарж як «зображальний жанр сатиричної публіцистики» є різновидом карикатури.

Проте «коло об'єктів, які підлягають шаржуванню, вужче, аніж у карикатурного відображення». На відміну від карикатури шарж концентрується на внутрішній природі відображуваної особи, часто добре відомої широкій аудиторії. Типовими об'єктами шаржування стають політики та державні діячі [9, 481].

Про те, що шарж являє собою мініатюрні словесні або ілюстровані твори, у яких за допомогою іронії, гумору викриваються певні показові риси героїв; а також, що це – особливий спосіб відтворення, сутність якого полягає у тому, що шаржовані явища завжди надаються в підкреслено спотвореному, карикатурному вигляді, говорив Д. Григораш, вважаючи «головним завданням цього сатиричного засобу підкреслення характерної позитивної риси людини в дотепній формі. І. Михайлин подає такі значення терміна «шарж»: 1) карикатурне, позначене доброзичливим гумором відтворення дійсності свідомим перебільшенням характерних, впізнаваний рис; 2) спеціальний жанр зображальної журналістики, побудований на такому принципі відображення подій, явищ або осіб» [9, 477].

Дослідники зазначають, що «шарж як зображальний жанр сатиричної публіцистики наділений спрямованістю на осягнення й відображення внутрішньої природи відомої широкій аудиторії постаті». В досягненні потрібного ефекту їм допомагають композиція і пропорція елементів зображення. Залучається емоційна, а не сюжетна виразність образу, художня гострота елементів зображення. Упізнаваність об'єкта забезпечує конкретність. Вербальне супроводження при цьому менше, ніж в карикатурі [9, 482].

Одним із засобів сатиричного зображення є комікси. «Комікс це послідовний ряд малюнків у супроводі коротких текстів (філактери), обрамлених у форму хмари, які передають думку або мовлення персонажу, що в сукупності являє собою зв'язну історію» [20, 145].

Комікс поєднує великий обсяг інформації завдяки тісній взаємодії вербальних та невербальних компонентів, що забезпечує легке сприйняття.

Під вербальними компонентами мається на увазі весь текстовий матеріал коміксу. Серед них виділяють мову персонажів та авторську мову, яка може бути включеною в заголовки, титри, коментарі, резюме автора до окремих сцен або всього твору. Невербальні компоненти складаються з графічної частини, тобто малюнків, що обрамлені рамкою і створюють послідовність кадрів. Також сюди відноситься параграфіка, яка передає додаткову інформацію, підсилюючи експресивність і емоційність коміксу, та створює ефект анімації для графіки.

У своїй науковій праці Н. Космаць визначає журнальний комікс як періодичне видання, що представляє серії ілюстрацій, об'єднані спільною темою та єдиним графічним стилем, які випускаються у форматі журналу або газети. У роботі також розглядається веб-комікс, що спершу публікується в інтернет-блогах, на авторських сайтах або на спеціалізованих платформах. Окрему увагу дослідниця приділяє фото-коміксам, де замість малюнків використовуються фотографії для передачі сюжету. Героями таких творів можуть бути відомі актори, іграшки або популярні інтернет-меми. Зазвичай цей вид коміксів зустрічається в журналах і газетах, однак не виступає як самостійний журналістський матеріал. Фото-комікси виконують допоміжну функцію, підсилюючи емоційний вплив журналістського тексту [15, 155].

Карикатура є одним із популярних жанрів, у якому широко застосовуються прийоми іронії та сатири для висміювання соціальних, політичних чи культурних проблем. Вона поєднує візуальні образи та стислий текст, щоб підкреслити недоліки або абсурдність певних явищ.

1.2. Прийоми іронії та сатири в карикатурі

Для досягнення потрібного ефекту у сатиричній візуалізації використовуються різноманітні прийоми. Ці прийоми перегукуються з основними текстовими прийомами публіцистичних творів. При цьому вони переносяться на графічне тло.

Дослідники виділяють декілька принципів побудови карикатури.

«1) Принцип аргументації використовує тактику обґрунтованих оцінок і тактику ілюстрування, де образ виступає як аргумент; принцип аргументації може задіювати тактику перспективи;

2) Принцип дискредитації реалізується в карикатурі засобами протиставлення образу висловлюванню;

3) Принцип використання смислового зв'язку: використовуються певні семантичні зв'язки між елементами візуального образу.

4) Принцип персоніфікації: подання країн через образи президентів цих країн;

5) Принцип «причина-наслідок»: образ реалізує наслідок того, про що йдеться у текстовій частині креолізованого тексту. Між візуальним образом і висловлюванням виникає причинно-наслідкові зв'язки;

6) Принцип доповнення: текстове (цифрове) повідомлення доповнюється за допомогою візуального образу. При цьому візуальний образ поглиблює зміст загального контексту;

7) Принцип зв'язування: цільовий об'єкт взаємно пов'язаний з іншим об'єктом за допомогою зображальної подачі;

8) Принцип символізації: візуальний образ перетворює висловлювання на символ, розкриття сенсу якого вимагає певної підготовки реципієнта та фонових культурних знань» [23].

Один із прийомів передачі іронічного підтексту — візуальна антитеза. Вона полягає у використанні контрастних образів. Це може бути зображення персонажів чи об'єктів, які суперечать один одному або очікуванням глядача. Наприклад змалювання маленького політика на фоні великих обіцянок, що символізують його недосвідченість або безсилля.

Ще один засіб — іронічна деталізація — проявляється у включенні дрібних деталей або символів, які підкреслюють розрив між тим, що сказано, і тим, що зображено. Ці деталі можуть відсилати до суспільно значущих проблем або висміювати конкретну ситуацію. До малюнку можуть

додаватися маленькі підписи, як елемент зображення, що не відповідатимуть самому зображенню.

Засобом підкреслення контрасту у сатиричній візуалізації є візуальна гіпербола. Це перебільшення характеристик персонажів або ситуацій для створення іронічного ефекту. Вона допомагає підкреслити недоліки або абсурдність зображуваних подій. Окрім перебільшення автори можуть використовувати візуальне зменшення. Це свідоме зменшення важливості певного аспекту через художній прийом. Журналіст у цьому випадку може показувати важливі події чи особистості у спрощеному, заниженому вигляді для створення комічного або іронічного ефекту. Це може бути зображення зображувати серйозної політичної події як гри у пісочницю.

До сатиричних прийомів у карикатурі відносять також гротеск — спотворення реальних характеристик персонажів чи подій для підкреслення їх абсурдності або комічності. Сатира використовує гротеск, щоб викрити серйозні недоліки системи або поведінки.

Символізм — використання символів або метафор для передачі сатиричного змісту. Цей прийом може бути особливо ефективним у карикатурі, оскільки символіка часто є короткою та зрозумілою формою висловлювання. Алгоритм представляє складні ідеї через спрощені, символічні образи, що легко сприймаються глядачем. У карикатурі алгеорія часто використовується для сатиричного коментаря на поточні події.

Для імітації стилю або поведінки певних осіб чи подій для їх висміювання використовується пародія. У карикатурі пародія часто підсилюється перебільшеними візуальними елементами.

1.3. Карикатура в сучасному інформаційному просторі. Методика аналізу карикатур.

Ефективність карикатури в інформаційному просторі залежить від її усвідомлення. Дослідниками описані фактори «нерозуміння карикатури» [17]. До них відносять комунікативний збій через помилкову інтерпретацію знаку/тексту у зв'язку з браком культурних навичок, специфічного знання

або індивідуального освітнього рівня. Причиною відсутності декодування смислу може бути небажання реципієнта вийти за межі усталених у його життєвому просторі рамок і схем сприйняття дійсності. Причиною може бути і може бути й протилежна ситуація — а саме аномальне прагнення знайти скритий сенс в банальних або другорядних деталях.

Карикатура – це одночасно емоційний та інтелектуальний твір. З одного боку, для розуміння карикатури не потрібне вміння читати, бо інформація сприймається візуально, в розважальній формі та миттєво. З іншого боку, без знання історичного контексту, символів, відсилок та підтексту, зрозуміти карикатуру дуже важко.

Для аналізу деяких карикатур необхідні спеціальні знання з історії, політики, міжнародних відносин та заглиблення в контекст. Без цього карикатура може перетворитись на безглуздий малюнок із набором незрозумілих речей. Важливо визначати ключові образи та символи, закладені в зміст зображення [1], [4].

Дослідники наводять наступні методи аналізу карикатур. Перше, що рекомендують автори, це визначення контексту зображення. Він може бути історичний, політичний, соціальний, культурний тощо. Зазначається про важливість знань про будь-який політичний ухил або упередженість, який може мати автор. Карикатура — вид публіцистичного жанру. Як і всім публіцистичним жанрам їй притаманна наявність думки автора. Автор в свою чергу може займати різні позиції. Знання позицій автора допомагає дослідникам краще зрозуміти контекст карикатури [1], [4].

Важливо враховувати можливість застосування автором засобів символізації. Для цього карикатуру потрібно розбити на окремі елементи. Кожен елемент аналізується з точки зору символізму, та його семантики. Потрібно визначити, які принципи та прийоми автор застосовує в процесі створення кожного елемента, які риси людини або явища були перебільшені або спотворені. Слід звертати увагу на використання стереотипів у зображенні.

Далі аналізується сюжет і композиція зображення. Досліднику важливо визначити, хто є діючими особами, що відбувається на зображуваному тлі. Визначити елементи іронії та сарказму, поєднати символи в запропонованому автором світі.

Важливим аспектом є переклад надписів та діалогів та прив'язка їх до контексту. Текст у політичних карикатурах може бути вираженим в наступних формах. По-перше, мітки, написані на людях, предметах або місцях. Наприклад, на людині в костюмі може бути напис «Конгрес», а на портфелі — назва компанії. По-друге, текстові бульбашки можуть надходити від одного або кількох персонажів, щоб показати діалог. Вони представлені суцільними колами або рамками навколо тексту. Бульбашки з думками показують, про що думає персонаж. Зазвичай вони схожі на маленькі хмари. Нарешті, підписи чи заголовки – це текст поза карикатурою, під або над ним. Вони дають більше додаткової інформації, збагачують тлумачення змісту основного тексту, що відбувається в самому мультфільмі.

Потрібно визначити, які засоби аргументації чи переконання використовує художник. Щоб по-справжньому проаналізувати карикатуру, потрібно подумати не лише про те, що говорить художник, а й про те, які інструменти він використовує для цього. Гарною відправною точкою є розгляд риторичних прийомів етосу, пафосу та логотипу та мови, які є елементами, що використовуються для створення сильних, ефективних аргументів [3].

Пафос — емоційне звернення, яке намагається зацікавити читача на емоційному рівні. Наприклад, карикатурист може показати безпорадних громадян, яких обманюють корпорації, щоб викликати у реципієнта жалість і почуття несправедливості. Етос - етичний заклик, спрямований на демонстрацію легітимності автора як особи, яка може коментувати проблему. Логотипи — раціональне звернення, яке використовує логічні докази для підтримки аргументу, як-от факти чи статистика. Наприклад, підпис або ярлик у карикатурі може наводити такі статистичні дані, як рівень безробіття

війні.

Карикатуристи використовують кілька методів або технік, щоб донести свою думку. Не кожна карикатура містить усі ці прийоми, але більшість політичних карикатур включають принаймні кілька. Деякі з прийомів, які найчастіше використовують карикатуристи, це символізація перебільшення, навішування ярликів, аналогія та іронія.

1.4. Правила текстового опису карикатури

В нашій роботі ми спираємось на ті правила опису карикатури, які запропоновано С.В. Ковальським. Карикатура, її зміст, ефект, який вона викликала, можуть бути самостійними інфоприводами для журналістських матеріалів. В такому разі карикатура для журналіста перетворюється на об'єкт його роботи та є підґрунтям для написання його матеріалу. Для цього важливо вміти описати карикатуру вербально та помістити цей опис у свій текст.

По перше, треба надати пояснення, де (в якому виданні, сторінці соцмереж чи ресурсі) опублікована карикатура. Наступним кроком автор пропонує описати композицію, визначити основних суб'єктів дії. Наступний крок передача сюжетної лінії та основних дій суб'єктів карикатури. При цьому варто підкреслити образи, алегорії, перебільшення, якими наділив карикатурист своїх персонажів. Важливо перекласти емоційну складову та описати які відчуття передає карикатура. Фінальним і важливим етапом буде вивчення зворотнього (зворотного) зв'язку та характеру впливу карикатури на аудиторію [11].

Карикатуру можна описати вербально. Слід зупинитися на об'єкті зображення, сюжеті та композиції зображення, загальної атмосфери. Нарешті – зробити висновок про авторську концепцію, що втілено в карикатурі. Можна надати більш глибокий аналіз. Він передбачає урахування суб'єктного плану зображення, того, що у карикатури завжди є автор. Таку інформацію нескладно отримати – включення карикатури у друковане

видання передбачає повідомлення про того, ким її створено, а також надати посилання на першоджерело. До речі, згідно закону про інтелектуальну власність, під час виростання карикатури з комерційною складовою, обов'язково потрібно спитати дозвіл самого автора або правовласника.

Карикатура, яку використовують журналісти, має бути адекватною їхньому матеріалу, органічно ілюструвати та доповнювати його зміст. Карикатура має бути зрозумілою для цільової аудиторії. Особливо важкі для розуміння складові карикатури мають бути роз'ясненні в тексті, або в коментарі до карикатури.

Всі написи іноземною мовою мають бути адекватно перекладені українською. Будь-яке втручання в авторський задум має бути пояснено окремо. Варто запобігати фальсифікації карикатур.

1.5. Етичні аспекти карикатури та проблеми сприйняття її суспільством

Існує певний консенсус у сприйнятті карикатури суспільством. Аудиторія багато чого пробачає карикатурі, що вважалося би неприпустимим в інших формах висвітлення суспільних та політичних проблем. За жанровими визначеннями карикатурі дозволено: дискредитація чи очорнення образу, підкреслення недоліків, висміювання та глузування. На побутовому рівні ставлення до карикатури може бути розважальним чи несерйозним.

Редакції користуються цим для сублімації негативу щодо конкретних об'єктів через карикатуру, залишаючи іншим матеріалам видання простір для об'єктивності. Іноді карикатури перетинають межу настільки, що призводять до гострої реакції груп людей, носіїв певних культур, меншин або політичної влади. Така реакція буде бурхливішою та небезпечнішою, ніж реакція на журналістські матеріали. Межі етичного в карикатурі визначаються не загальнолюдськими цінностями та нормами етики, а реакцією самої аудиторії. Це й відрізняє карикатуру від інших засобів передачі інформації та трансляції думок.

Слід враховувати, що деякі порушення етикету можуть призвести до скандалів чи інших непередбачуваних наслідків: дискредитація перетворюється на дискримінацію; відсутність чіткого розділення карикатури на характерні ознаки особистості чи критику особи, явища або процесу»; порушення табу або висвітлення табуйованих тем [11].

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ЗМІСТУ В ЖУРНАЛІ «ЗИЗ»

«Зиз» – сатирично-гумористичний журнал. Виходив двічі на місяць 1924–33 у Львові. Видання реагувало на прояви суспільно-політичного, економічного та культурного життя Галичини. Центральною темою висвітлення було питання українсько польських відносин. Редакторами були Л. Лепкий та О. Боднарович (1924–28), Е. Козак (1928–33, також ілюстратор). Рубрики: «Почтова скринька», «Останні телеграми», «Огляд преси». Авторами були О. Бабій, М. Вороний, В. Гірний, Р. Голяян, Т. Крушельницький, А. Курдидик, М. Рудницький. Ілюстрували П. Ковжун, П. П. Холодний, Л. Гец, Р. Чорній [7].

В 1933 році видання повідомляло читачів про ювілей видання, Видання веде розмову з аудиторією у текстовому та карикатурному форматах. Малюнки при цьому використовуються прості, графічні за технікою виконання. Автори вкладають іронічний і сатиричні підтексти в зображення. Видання пояснює, що основна їх мета «викликати у Вас бодай усміх серед нашої буденщини, сірини, пригноблення. Далі: вколоти, шпигнути, вперіщити, grimнути там, де треба у громадських справах, щоби не задихнулись ми від рідної атмосфери».

Журнал піддавався цензурі. Про це свідчить конфіскація деяких замальовок, як наприклад на першій шпальті Випуску №19 за 1926 рік [28, 1].

Тематика карикатурних зображень

Редакція віддзеркалює внутрішні події та творчі пошуки авторів. Такі доповнюючі карикатурні зображення, як «Голинський в начального редактора «Діла» [35, 3] та карикатурне зображення редактора [35, 2], що передивляється тогочасні журнали. Відбувається знайомство аудиторії з авторами в карикатурах з нагоди ювілею видання, де зображена «Ювілейна ялинка» [64, 1] та в шаржах «Ревія наша» [64, 6].

На сторінках видання представлено матеріали [64, 5], які висвітлюють полеміку редакторів видань «Мистецтво» та «Дзвін», де ілюстрація стає логічним доповненням. Розбіжності в поглядах видань висвітлюються в карикатурі «Де згода в родині» [37, 5].

Однією з автентичних ознак видання є карикатура на першій шпальті, якою традиційно починається випуск. Одним з прикладів є редакційна карикатура на політичну тематику «Гостина св. о. Миколая» [30, 1]. На ній зображено Святого Миколая та чорта позаду нього, який в якості дарунків несе в Україну ще декілька політичних партій. Слід зазначити, що у 1938-1939 роках політична ситуація на Західній Україні була надзвичайно напруженою, зокрема через сильну протидію між українськими націоналістичними і соціалістичними рухами, польською владою та активізацію міжнародних загроз. Території Західної України на той час входили до складу Польщі, яка проводила політику асиміляції та обмеження української ідентичності [25, 373-374]. Внутрішні чвари та зовнішні загрози породжували нестабільну політичну ситуацію, що сприймалось авторами видання «Зиз» в негативному контексті.

Автори зачіпають весь спектр політичних сил, за діяльністю яких воно слідкує в коміксі [32, 4] та влучно ілюструють думки редакції, як відповідь на події у суспільстві в карикатурі «Розгалуження УНДО» [29, 8]. Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО) було провідною політичною партією українців Галичини у 1920-30-х роках. Засноване в 1925 році, УНДО об'єднало більшість націонал-демократичних сил, ставши головною легальною політичною силою українців у Польській Республіці [25, 374].

Незгоду в українських партіях зображують в карикатурі «Національний виборчий блок» [45, 1], зображуючи політичні УНДО, Заграва, Трудову партію, Сельроб та радикалів. Радикальні діячі Давидовича, Трильовського та Назарука – це представники українського політичного руху кінця ХІХ – початку ХХ століття, які об'єднувалися навколо ідей радикалізму, прагнули до політичної та соціальної справедливості, національного відродження українського народу.

Редакція поєднує вербальні і іконічні змісти [23], реагуючи на цинічне підтасовування фактів, які стосувалися голодомору, створеного радянською владою. Карикатура «Член комітету допомоги голодуючим Гуцулам — на літниську» [28, 1] зображує фотографа, який тримає ковбасу перед голодуючим гуцулом, аби той «зробив приємну міну, бо знімка іде до газет». Перепиті в УНДО описуються і в зображенні «Історія вигнання з раю в ундівській перебірці» [28, 4]. Тематика діяльності УНДО зустрічається також і в наступні роки [32, 1], [40, 1], що означає, що видання прискіпливо дивилось за цією політичною силою і намагалося висвітлити їх недоліки. В редакційній карикатурі «Українські герці» [35, 1] автори зображають бійку. Персонажі, як уособлення комуністичні і радикальні політичні сили забивають молотами грудку книжок, які символізують тогочасні політичні та культурні сили та об'єднання, так як «Просвіта», «Сокіл», «Луг», «Рідна школа».

Зі сторінок видання можна прослідкувати напружену політичну ситуацію в Галичині в травні-червні 1928 року, яка характеризувалася конфліктом між українськими національно-визвольними прагненнями та репресивною політикою польської влади. Однак, об'єктом висвітлення ставала і Наддніпрянська Україна, долею якої переймалися редактори. Карикатура «Тяжке питання при матурі» [53, 4] зображується студент та викладачі. Вони просять студента показати Україну на мапі, а той в свою чергу її не знаходить: «Тому кілька літ ще була, тепер бачу тільки С.С.С.Р.»

У сатиричному зображенні на соціально-політичну тематику «Колядники наших днів» [64, 8] висміюється репресивна політика радянської влади в питанні колективізації, що призвело до зубожіння селян. В карикатурі «З большевицього раю» [66, 6] зображають терор та розстріли. Карикатура «Українізація на Україні» [32, 3] зображає двох більшовиків у типовій формі та капелюхах з зіркою. Вони роздягають типового українця, знімаючи кафтан та розв'язуючи сорочку.

Помітне використання політично-подієвої карикатури. Наприклад, видання зобразило переліт Гітлера з Німеччини до Кенігсбергу над польським коридором в рамках передвиборчої кампанії [65, 5]. В той час Адольф Гітлер покращував свої показники на міжнародній арені, мав підтримку у власній країні, а при тім багато хто висміював його. Автори зображають його в процесі польоту над польськими прикордонниками на літаку зі свастикою. Також висвітлюється питання гоніння євреїв Гітлером та репресивні дії щодо них [66, 8]. Одна з сюжетних карикатур зображує натовп євреїв, що тікають з Німеччини у Польщу. Польські прикордонники при цьому спантеличені, а німецькі — гоняться за натовпом. Висвітлюються виступи перед чеським консулятом «Протичеська демонстрація у Львові» [37, 4], «Обливаний понеділок нашої орієнтації» [38, 6]. Перша карикатура просто розповідає про актуальні події, друга — сюжетно змальовує наслідки виступів. Автори цитують видання «Діло», кажучи, що за мітингами українські політичні сили втратили орієнтацію. Вони іронізують на цю тему в своїй карикатурі, де троє чоловіків: політик, робітник і селянин, дивляться, як тоне дівчина. Образ дівчини — персоніфікований образ орієнтації. Іронічності додає підпис: «Нехай топиться, може друга краща буде».

У виданні прослідковується підняття тематики міжнародної політики. В карикатурі «Політичний карнавал» [33, 1] зображується геополітична ситуація між Китаєм та більшовиками, що спонукали Китай до походу на північ під загальнонаціональними кличами і з метою визвольної війни. Тематика міжнародних новин з Китаю зустрічається у випусках 1927 року.

Карикатура «З китайських подій» [38, 3] висміює «допомогу» англійців у придушенні китайських заворушень. Автори реагують на зустріч «посолки Мілени» в Італії з Мусоліні [66, 4]. Карикатура зображає двох постатей на гондолі, де Мусоліні цілує руку посолки, а вона всміхається йому. Автори насміхаються з міжнародно-політичних процесів, конотативно, подаючи інтерпретацію, що ситуація вирішується через симпатію.

В політичній карикатурі «Нові члени Ліги Народів» [26, 1] автори реагують на новину про те, що «Сан Сальватор, Гондурас і Ліберія прийняті в члени Ліги народів». На ній зображено пана «Чемберлена» у вигляді політика в костюмі, який вітає представників трьох народів: китайського, африканського та індіанського зі вступом в Лігу Націй. Зображені персонажі символізують дуже віддалені народи. Водночас з-за дверей виглядає українець зі словами: «Добре, що я не попав у таке чесне товариство, а то заїли б з кістками». Він маж типові риси: оселедець та вуса. Прийом дискредитації надають карикатурі сатиричного змісту. Адже Ліга Націй вважається об'єднанням найрозвинутіших країн, куди взяли навіть представників Годрураса, які можуть «з'їсти з кістками».

Карикатура «З європейського гумору» [39, 4] зображає представників різних країн, що домовляються про мир. При цьому політики сидять на пушках та танках, а в руках тримають зброю.

Автори іронізують над виборами і можливостями для кандидатів отримати мандат і жити безбідне життя. Карикатура «Виборчі мрії» [41, 1] автори висвітлюють ставлення та істинні мотиви кандидатів в депутати. Серія карикатур «Наші партії на вакаціях» [41, 3] відображає внутрішній стан речей політичних партій. Автори алегорично зображують «відпочинок» партій, надаючи їм типових ознак: УНДО, у вигляді двох молодиків, перетягують один одного; «Сель роб» лікується, опустивши голову у воду; Заграва, що засмагає на сонці і шукає «тільки слави»; Комуна, яка виглядає через вікно з ґратами.

Завершенням думки про вибори постає карикатурне зображення «Після громадських виборів» [41, 5], яка зображає робітників, які хоронять «наказну комісарщину». Тут автори подають конотативну інформацію про зміну силових структур після зміни влади. Висміювання кандидатів зустрічається в зображенні «В Різдвяну ніч» [44, 3]. Для привернення уваги редакція метафорично зображує нарадника, кандидата на посла та кандидата на директора у вигляді свійських тварин, що розмовляють в Різдвяну ніч. Креалізований текст через поєднання вербальної та іконічної інформації зображають вибори, як заздалегідь прописаний сценарій.

Серія карикатур «Поглядова історія наших партій» [45, 3-4] проводить порівняльний аналіз суспільних станів. Зображуються зміни стосунків «Трудової партії» та «Заграви», зміну поглядів партії «Сільроб» та розбрат в партії радикалів. У випусках №1, №2, №3, №4, №5, №6, №7, №8 широко змальовуються виборчі перипетії та тенденції, які існували тоді в політичному житті.

Видання критикує Ревізійний Союз Українських Кооператив (РСУК) — об'єднання західно-української кооперації в Галичині. Цей орган періодично перевіряв діяльність усіх видів кооператив на території Галичини. В сюжетній карикатурі «Дир. Мартюк благословить ревізорів в дорогу» зображено, як ревізори йдуть з клумаками, польовою кухнею, в фірмових кашкетах на перевірку. Директор благословляє їх. З-зовні автори додали в його образ рис китайського монаха [64, 8]. Іронізація кооперативного руху зустрічається і в 1927 році [31, 4]. Автори зображають заможних людей і людей середнього класу, які прямують на святкове засідання кооперативу «Українська Ощадність».

Актуалізується проблема протистояння Другого інтернаціоналу та Українського національного-демократичного об'єднання. В карикатурі «Великодні сповідь наших політиків» [65, 1] зображено сюжет, де тогочасні політики сповідаються священику. В карикатурі багато деталей. Один з бюрократів плаче, другий стоїть навколішки з опущеною головою до

підлоги. Хтось обговорює останні новини, а хтось заснув. Внизу присутнє текстове пояснення «Др. Назарук до д-ра Стахова: Покинь чимскорше Содому радикальну, як я зробив це колись, бо спаде на Вас усіх кара не у виді тьми єгипетської, а II-го інтернаціоналу, що накаже вам об'єднатися з большевиками... Ундівці: О, Господи прости їм, бо не знають, що творять. Ред. Мудрий і Кедрин: Амінь, амінь, амінь.... Прости і нам грішним!». В тексті автори порівнюють радикальне УНДО з радикальним Содомом, а II-го інтернаціонал з тьмою єгипетською.

Автори висвітлюють стан тогочасного суспільства, зображаючи представників основних його класів в шаржі «Повоєнні типи» [36, 3-4]. Об'єктом іронічно-гумористичного висвітлення стали дипломати, поети, купці, спортсмени, жінки, люди похилого віку та підлітки, як окремі групи населення.

У виданні також присутні ілюстративні матеріали на побутову тематику. Наприклад доповнююча карикатура «Лещетарський сезон почався» [64, 9], на якій зображено як «відсвяткують наші лещетарі Різдвяні свята в недокінченій домівці в Славську...». В якості висміюючих образів автори зображують подружні пари, які відпочивають під відкритим небом взимку. Іронічним в цьому випадку є не елемент в зображенні, а відсутність цього елемента. Побутово-економічна тематика зустрічається у Випуску №1 за 1927 рік. На малюнку зображені владні люди, що сидять за столом. Над ними стоїть вчителька за проханням подарувати щось школі з нагоди Різдва. Люди за столом відповідають, що нічого не мають.

Піддається іронізації користування ліхтариком «Даймон», який світить так, що просвічує все. Висміювання доповнене розважальним карикатурним зображенням двох чоловіків. Один з них намагається пограбувати іншого. Жертва заявляє, що в нього нічого не має. Однак нападник має ліхтарик, який світить як «лучі Рентгена», що просвічує кишені жертви. Автори використовують прийом іронічної гіперболізації, адже в житті ліхтарик не

має таких технічних показників. Карикатура на цю ж тематику зустрічається у випуску №4 за 1928 рік «Порада для закоханих» [47, 5].

Зустрічаються зображення, що стосуються соціально-культурної тематики. Карикатура «Новий клопіт» [36, 1] висвітлює перебіг подій щодо створення пам'ятника Івану Франку на Личаківському кладовищі. Пам'ятник при цьому виконано з грошей, а поряд з ним зображені «його проєктодавці».

Автори сміються над «Станіславським ярмарком» [27, 2]. Ця карикатура зображає ринок кандидатів в українські партії. Метафорично висвітлений виборчий кіоск УНДО з написом вибір кандидатів. За ним стоять двоє людей і галасують. Поруч стоїть чоловік з табличкою «Заграва» та написом «кожний член партії повинен бути послом». Так автори зображають виборчий процес в той час. В цьому випуску редактори висміюють бідність ярмарку. Вони подають карикатуру «Рух на вулицях Станіславова» [27, 3], де зображено людей, що біжать та поліцейського, який намагається їх зупинити. Однак старання його марні, адже люди повідомляють, що біжать на «ярмарок з експонатами фабрики Українських Інвалідів». Ярмарок стає предметом обговорення в матеріалі «Нерозв'язаний ребус» [36, 5], де автори критикують організаторів і те, як створюється ярмарок.

Автори висвітлюють економічну тематику. В карикатурі «3 рисунків Малого Ромця» символічно зображена криза, яка душить людину [65, 7]. Сцена доповнена написом, що пояснює, що відбувається. Тут автори використовують прийом персоніфікації. Той самий прийом застосовується і до масла, що «підскочило» в гору. До нього карикатуристи домалювали ручки і ніжки. Поряд з ним змальовано двох типових євреїв, які вигукують «ай вай», дивлячись вниз. За принципом доповнення зверху доданий підпис «доляр впав». Трохи нижче зображені двоє чиновників, що «сходили за посадою» на фоні усіх економічних негараздів, які вирували на той час.

Карикатура «Місяць ощадності» [55, 1] іронізує над темою ощадності. Картинка зображає чиновників, які ідуть з табличками «Місяць ощадности», «Народе ощаджуй», Не марнуйте гроша!». Навпроти зображено двох

редакторів, які виголошують думку, що «зі своєї платні навіть до 10 не вижию...»

На шпальтах видання можна знайти відгуки на соціальне, зокрема спортивне, життя. Наприклад карикатура «Зі спорту» [28, 8] зображає Спартанця, що тримає на коліні хлопця і б'є його. Хлопець, це персоніфікація України. Сама баталія — зображення програшу України у грі «копаний м'яч», тобто футболу. В тексті автори зазначають, що Україна прикро програла командам з-за кордону.

Автори використовують сатиричну візуалізацію розважального характеру на побутову тематику. Наприклад карикатура «Солінізанти» [27, 6], комікс «З концертної естради» [33, 4], В Зелем'янці» [41, 5].

Також висміюються «Традиційні звичаї в Рогатинській гімназії» [26, 4]. Сюжетна візуалізація реалізована в коміксі ситуативного характеру. Перше зображення показує, як вклоняються директору, друге — як його носять на шиї, а третє — як його виганяють, даючи копняка. Швидка зміна ставлення до персонажа створює іронічний підтекст.

Члени редакції також коментують газетні новини про жіночий рух. В карикатурі «З жіночого руху» [34, 5] автори сміються над тим, що жінки з найнижчою освітою і найвищою освітою сприймають образу однаково, однак в суді доказують свою правоту по-різному. Питання освіти та прав жінок зображено в карикатурі на тему прийняття жінки на роботу в навчальний заклад [38, 8]. На малюнку зображено жінку з документами та директора, який не хоче брати її викладачкою при школі У. П. Т., бо жінка закінчила семінари саме в них, а «ми потребуємо кращих сил». Мається на увазі, що на думку директора в жінки не має достатньої кількості потрібних навичок. Хоча з контексту не дуже зрозуміло, чи то прогалина системи освіти, чи питання жінок в освіті.

Віддзеркалюється суспільне ставлення до освічених жінок [38, 10]. Автори зображають негативне ставлення до жіночої освіти і до їх нового стану в суспільстві. Негативне ставлення до політичної активності жінок

проявляється і в зображенні [40, 2], де дві жінки сидять на лавці, споглядаючи, як третя іде з чоловіком. Вони висловлюють їдкі коментарі, що жінка почала «волочитися з мущинами по парку» бо «тепер займається політикою».

Автори сміються над побутовими ситуаціями в комунікації чоловіків і жінок. Це проявляється в карикатурах «Манія великості» та «Догадливий купець» [39, 3].

Також висміюються факти культурного життя. Комікс «Геніяльна королева» [40, 3] розповідає про те, як в ході створення картини художнику завадила королева і розмазала малярку. Наступне зображення розповідає, що художник продає етюд за «сто доларів». Карикатура «Генеральна проба перед концертом Шевченка в Стрию» [40, 5] висміює недоліки дисципліни в оркестрі, використовуючи прийом дискредитації. Текстовий підпис виражає конотативну інформацію про важливість присутності, адже це «генеральна проба», а зображення, в свою чергу показує пусті стільці і самотнього диригента.

Проявляється негативне ставлення до росіян, яких називають «кацаби» або «кацапи». Авторі висміюють їхній культурний рівень та поведінку, зокрема використовуючи «мову ненависті» і формуючи стійкий образ невігласів. Це проявляється в карикатурах «Їхні органи» [58, 2], «Наші кацаби» [58, 3], «Маскарадові дива» [59, 3], «В Большевії» [60, 5], «Спосіб на комуністів» [61, 6]. Таким чином автори відтворюють зневажливе ставлення до описаної спільноти, вдаючись до навішування ярликів та системної стереотипізації.

Автори висвітлюють релігійну тематику, зокрема те, що радянська влада переслідує священиків [60, 1]. Повідомляється, що «За дванадцять літ існування большевицької влади Ватикан перший раз запротестував проти релігійних переслідувань. У відповідь Ватиканові заявив Риков, що переслідувань ніяких нема...». Авторі, в свою чергу зобразили доповнюючу

карикатуру, де радянська влада в образі поліцаю намагається дотягнутися до священнослужителів УРСС, в той час як інші священники вже повішені.

Прийоми та методи створення карикатури.

Авторами використовуються написи як елемент малюнку. Наприклад у випуску №1 (1 січня 1933 року) [64, 1] вони вітають свої передплатників з Новим роком. На редакційній карикатурі під ялинкою символічно лежать монети, з написом «від передплатників» та чобіт з написом «від меценатів відгуки». Текст під зображенням автори використовують в якості пояснення редакційного задуму, вкладеного в ілюстрацію:

«Передплатнику любий! — Не ридай дитинко,
„Зиз“ і для Тебе приладив ялинку;
На ній він повісив найгарніші цяцьки,
Усе товариство — зизово-писацьке».

В тексті також можна помітити іронічні прийоми. Наприклад використання слова «цяцькі» замість «подарунки».

Текстові підписи часто несуть смислове навантаження і стають пояснювальним елементом для зображення. В Карикатурі «З колядою» [31, 1] підпис пояснює, хто з членів партії УНДО зображений, і які функції він при цьому виконує.

Одразу помічається використання редакторами іронічних і сатиричних прийомів. Присутня денотативна та конотативна інформація, які виражаються у методах іронії в зображенні. Це проявляється у прийомах гротеску, іронії та візуальної гіперболи. Наприклад в зображенні вітання з новим роком, автори гіперболізували та висміяли власні недоліки та переваги. Тут вони зображені в якості клоуна з написом «Альтер его», зайчика на ім'я «Чіпка» — карикатурне зображення одного з авторів Галактіона Чіпки. Широко використовується гротеск у вигляді домальованих янгольських крил, чортячих рогів тощо.

Як доповнення, автори використовують і зображення іронічного змісту. Іронічності вони досягають, використовуючи принципи доповнення та

дискредитації. Прикладом є доповнююче карикатурне зображення віршу «Легкою рукою» [36, 2]. Попри назву, рука зображена з довгими гострими кігтями і в достатньо агресивній формі.

Редакція знайомить зі своїм складом, використовуючи ілюстрації своїх співробітників [64, 6-7]. Підписи іронізують образи. Доповненням підписів стають шаржі, які виділяють особливості кожного члена редакції для передачі виразності основних прикмет. Використовується іронічна деталізація, зокрема Е. Козак та Чорній зображені як радикальні і серйозні люди, при виді яких патріоти і директори «втікають далеко», однак у руках вони тримають йо-йо. У шаржі про Романа Пашківського автори використовують візуальну гіперболу. Роман зображений, як людина з великим випуклим лобом, а іронічний підпис «Має в себе „вундеркінда“» додає розуміння вкладеному прийому.

Зображення іронічного змісту у виданні також виступають доповнюючим компонентом. Сюжетна ілюстрація «Двобій редакторів» [64, 5] зображує двох редакторів, які кидаються сніжками один в одного через снігову бабу. Тут автори використовують принцип доповнення.

У Випуску №3 зображена карикатура «Весняна провокація». На ній автори показали лелеку, який плаче та пару. Чоловік повний та неприємний, а дама вдягнена в найкращий костюм. Вона каже до чоловіка: «Дивися, який бідний наш безробітний бузько...», чоловік відповідає: «Вибач, кохана, але ти мене на патріотизм не спровокуєш». Тут автори використовують прийом протиставлення, зокрема протиставлення бідності та багатства. При цьому багаті люди не переймаються допомогою бідним. Автори іронізують, що допомога сприймається як патріотизм. Конотативна інформація тут полягає у визначенні патріотизму як чогось дурного, безглузлого, того, що потрібно лише в деякі моменти, а виражати можна тільки через провокацію. Таким чином автори зображують еліту тогочасного суспільства [66, 1].

Автори використовують принцип символізації. Зокрема, в карикатурі чорту, як чогось поганого, спокусливого і створеного для розбрату, що

конотативно розшифровується як принесення негативного політичного явища. Для досягнення цього ефекту автори використали прийом персоніфікації та додали іронічний підпис.

Задля досягнення виразності в зображенні розбіжностей в поглядах видань використовується гіперболізація в карикатурі «Де згода в родині» [37, 5]. Видання при цьому наділені не властивими персоніфікованими ознаками. Вони зображені у вигляді газет, що деруться між собою.

На сторінках видання використовується комікс як вид сатиричної візуалізації. У випуску №1 за 1 січня 1933 року представлений комікс на політичну тематику «Історія „Усікновенія глави“ кат. союзу» [64, 4]. Зображення виконані у графічній техніці і несуть самостійний характер.

Також видання використовує самостійні комікси [32, 4]. Так автори іронічно зображають перебіг святкувань зимових свят тогочасної політичної еліти. В трьох зв'язаних тематикою картинках висвітлюється святкування УНДО, що «пішло блудним кроком», жіночих союзів, які «набивають добрі гудзи» та радикалів, що «ладить костюм».

Автори використовують принцип смислового зв'язку між підписами та зображеннями в карикатурі «Історія „Усікновенія глави“ кат. союзу» [64, 4]. Вони глузують, використовуючи гіперболізацію. На малюнку Всесвітній сліпий ректор вбиває державного чиновника, потім виявляється, що зарубав сокирою не того, і швидко пришиває голову назад. Гротескність зображуваної ситуації надає сатирично-викривального характеру.

Яскравим прикладом застосування принципу доповнення є карикатура «Кав'ярні політики» [29, 4]. Тестовий підпис розповідає останні чутки політичного життя, в той час як карикатура зображує інтер'єр кав'ярні. Цим автори повідомляють місце і обставини розмови.

Автори також використовують шаржі у зображенні якості політиків. У шаржі «Наші політики» [34, 3] вони зображають Бачинського, Куницького, Костя Левицького, Целевича та Паліїва. Задля досягнення висміювання

автори використовують гротеск, і зображають Бачинського догори ногами. Комічні ефекти застосовані і до двох інших персонажів.

Принцип символічності втілений авторами в зображенні колядників, що прийшли до простого громадянина, доповнене іронічними підписами «Вексель» та «Екзекуція» в карикатурному зображенні «Колядники наших днів» [64, 8]. Для більшого пафосу автори використовують іронічну деталізацію, зображуючи просту людину бідною. Про це говорять такі деталі як, пуста кімната, освічена однією свічкою, батон хліба і декілька колосків. На ногах в героя рване взуття. Вираз обличчя здивовано-наляканий. «Колядники», зображені в образі чекістів, з типовими капелюхами та вусами ж в свою чергу, занепокоєні тим, що в людини немає чого конфіскувати.

Карикатура «Розгалуження УНДО» [29, 8], виконана за принципом символізації, зображає два розділення однієї гілки. На одній з них сидить К. Левицький, на другому В. Бачинський. Роздвоєна гілка при цьому символізує розділення партії, а основна гілка, яка рубається пилою уособлює загрозу, яку не помічають два однопартійця. Автори, задля досягнення функції відтворення у суспільстві потрібної емоції [23] виражають нелюбов до В. Бачинського, зображаючи його у вигляді товстого зажерливого чоловіка.

Автори використовують текстове супроводження за принципом аргументації для висвітлення незгоди в українських партіях в карикатурі «Національний виборчий блок» [45, 1].

Використання алегорії з метою аргументації в процесі критики подій в політичній партії використовується в зображенні «Історія вигнання з раю в ундівській перебірці» [28, 4]. Автори застосовують алегорію на біблійну тематику про вигнання Адама і Єви з раю. Рай символізує УНДО, а Адам і Єва в свою чергу є уособленням «брата диктатора Петрушевича і бувшого амбасадора Югославії Гриця Микитея». Автори використовують комічно-іронічні прийоми, зображаючи динаміку подій, персоніфікують змія, що спокусив, використовують іронічні деталі.

В карикатурі «З большевицього раю» [66, 6] автори використовують прийом дискредитації, описуючи репресії словом «рай». Перша картинка зображує товариша Сталіна, який тримає пістолет, навівши його на Конаря-Палащука. Той, в свою чергу прикривається. Ясності сюжету додає підпис «Знаю, що Ти в нічому не провинився, але для партійної дисципліни і другої п'ятилетки варта дати себе застрілити». В цих словах виражається абсурдність всієї системи, і відсутність причинно-наслідкових зв'язків у діях влади.

Граючи на іронічному порівнянні, автори також висвітлюють тотожність двох режимів, що панували у Європі на той час. Вони висвітлюють «Протест большевиків у Москві проти гітлерівського террору». У голос виступаючого перед публікою більшовика вкладається фраза «Далой гітлеровський терор, да здравствует советській!...». Сам герой при цьому стоїть на стогу сіна, з високо піднятими руками і широко-розкритим ротом. Автори таким чином відтворюють думки в аудиторії про те, що не важливо хто вчиняє терор, важливо, що це терор. Поряд зображені «большевик» та «сколхозований дядько». «Сколхозований» при цьому одразу сприймається як той, над яким зчинили насильницьку дію. Сам Большевик в строкатій сорочці, з кепкою та залатаними штанами. Одна рука його в кишені. Автори глузують з большевицької системи, адже фермер не сіє трактором, бо той не працює і збіжжя немає. Він просто маше рукою, аби не забути як сіяти [66, 1].

У виданні прослідковується застосування прийому персоніфікації на позначення для кращого розуміння контексту [10]. Карикатура «Політичний карнавал» [33, 1] показує персоніфікований образ Китаю, позаду нього стоїть персоніфікований образ СРСР у вигляді більшовика. СРСР підштовхує Китай, який впирається на штик солдата, що сидить поперед нього. Солдат має європейську зовнішність. На той час частина європейських країн, таких, як Велика Британія були незадоволені розповсюдженням комунізму, амбасадорами якого були більшовики.

У журналі використовується не тільки іронія і сатира, а також гумор [29, 5]. Він віддзеркалює дії тогочасної влади і методи вирішення Опитань.

Автори висміюють поведінку влади у питанні міжнародної політики, зокрема реакцію на ноту погрози від Польщі. Зображення при цьому несе узагальнені образи більшовиків, зображених у мундирах та кирзових чоботах.

Висновки

Провівши аналіз обраних випусків видання «Зиз» можна зробити наступні висновки щодо тематики, оформлення, методів і прийомів зображень сатиричного змісту. Видання їдко критикує соціальні, політичні та культурні недоліки, реагуючі на актуальні події, використовуючи зображення та текст. Авторі слідкують за подіями, часто послуговуючись повідомленнями з інших видань, та критично аналізують їх. Іронії піддаються не тільки зовнішні, а й внутрішні події редакції. Зокрема, автори знайомлять зі складом редакції, висвітлюючи власні характери, а також повідомляють про комунікацію з редакторами інших видань.

Візуальною особливістю журналу є карикатура на титульній сторінці, яка задає основну тематику обговорення випуску. Варто зазначити, що видання піддавалось цензурі. Це можна прослідкувати за вилученням зображень на сторінках.

Автори використовують карикатурні зображення в кожному випуску видання. Найбільше вони стосуються політичної тематики, як внутрішнього перебігу актуальних подій, так і питань міжнародної політики. Широко висвітлюється соціальна і культурна тематика, менше релігійна, побутова, розважальна та економічна. Однак, тут варто зауважити, що всі сатиричні зображення мають політичний підтекст, адже їдко викривають недоліки тогочасного суспільства.

Всі карикатури виконані в графічній техніці з додаванням кольорових плям, згідно з кольором випуску. Самі зображення загального характеру та іноді повторювались. Більшість карикатур не були відображенням текстів та несли іронічні та сатиричні підтексти. Однак, неодмінно можна сказати, що всі вони були чітко продумані і дотримувались тематики кожного окремого

випуску. У виданні кількісно переважає сюжетна карикатура, проте, наявні шаржі та комікси.

Помітне різнопланове використання тексту. Він служить елементом доповнення під зображенням, так і пояснювальною частиною самого зображення. Часто саме текстове супроводження пояснює редакційну думку і створює сатиричний, іронічний або комічний ефекти. Автори задають тон сприйняття карикатури і завдяки сатиричній назві.

В сатиричному викритті фактів редактори використовують денотативну інформацію у вигляді цитат з інших видань. У відповідь на повідомлення вони додають конотативну інформацію та створюють власну інтерпретацію сенсів, реалізуючи їх презентацію у вигляді карикатур та коміксів.

Задля досягнення сатиричних ефектів авторами використовуються принципи аргументації, дискредитації, персоніфікації, доповнення, зв'язування та символізму. Вони майстерно поєднують їх з іронічними прийомами, досягаючи максимального ефекту. Зокрема, комічного ефекту автори досягають використанням візуальної антитези та гіперболи, іронічної деталізації, гротеску, символізму та персоніфікації.

Зважаючи на публіцистичність викладеного матеріалу, можна відслідкувати ставлення редакції до подій та певних категорій населення. Зокрема, автори висміюють постійний розкол і розбрат в українській політичній еліті. Видання приділяє багато уваги політичним баталіям, питанню виборів та незмінністю персон на владних посадах. Також редакція дуже негативно ставиться до приходу радянської влади і її політики, що стосувалась України та її населення. Окремо слід зазначити про несприйняття жінок у владі та в активній соціальній і політичній діяльності, про що говорить ряд іронічних зображень. Часто висміюється скутість в тогочасному культурному житті та мистецтві. Також автори висловлюються з приводу соціальних класів, викриваючи їх недоліки. Особливо негативне ставлення прослідковувалось до етнічних росіян, а також тих, хто працював на радянську владу, перевіряючих органів та органів репресій.

Велика увага приділялась міжнародним новинам. Проявлялась занепокоєність редакції щодо збільшення впливу Гітлера та його союзників та їх фашистської політики.

Загалом видання мало активну думку щодо подій, відбивало кон'юнктуру часу та оперативно реагувало на найголовніші події. При цьому використовувався широкий спектр принципів і прийомів створення зображень і критики подій. Автори відображали тогочасний суспільний устрій, а зображення вносили різнобарвність, динаміку, алегоричність, та відповідали на тенденції розвитку суспільства.

РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ЗМІСТУ В ЖУРНАЛІ «КОМАР»

«Комар» – гумористично-сатиричний журнал. Виходив 1933–39 у Львові двічі (1933–34), раз на тиждень (1935–39) накладом 6 тис. примірників. Публікував сатиричні матеріали на актуальні суспільно-політичні, національно-культурні теми. Обстоював національну самобутність, державницькі ідеї, гостро висміював недоліки українського суспільно-політичного руху. Висвітлював міжнародну політику. Серед рубрик – «З мандрівки “Комаря”», «Лексикони “Комаря”», «Калямбури», «Переписка Редакції», «Література й Мистецтво», «Біг пес через овес». Авторами були Т. Курпіта, І. Керницький, В. Поліщук, М. Голинський, Ю. Косач, С. Гординський, В. Масляк, Л. Лепкий, Є. Маланюк, І. Рудницький, Р. Купчинський, В. Гірний, А. Курдидик, М. Рудницький. Друкував карикатури Я. Гніздовського, Л. Сенишина, О. Карпенка, Р. Чорнія, П. Ковжуна, Л. Левицького. Перестав існувати після приходу в Галичину більшовиків, об'єднався із ж. «Жорна». Були спроби відродити журнал на еміграції в Німеччині. Редакторами були Л. Чубатий (1933–38), Е. Козак (1938–39) [13].

Кожен випуск починається з редакційної карикатури, що задає тон всьому випуску. На останній шпальті розміщені тематичні карикатури, що відображають зміст та ідею всього випуску [24, 222].

Тематика карикатурних зображень

Найбільше тематичне спрямування видання стосувалось політичної та соціальної тематики. Автори віддзеркалюють актуальні болючі теми в суспільному устрої. Так, карикатура «Голод на Україні» [67, 1] ідко викриває сутність радянської влади і політики переселення українців та заселення етнічних українських земель росіянами. Голодомор 1932–1933 років був масовим голодом, штучно організованим радянською владою в Україні, який призвів до загибелі мільйонів людей. Це один з найстрашніших злочинів ХХ століття, який був спрямований проти українського народу, і багато істориків та країн визнають його геноцидом [25, 359-361].

Політика закордонної експансії висвітлюється не тільки з боку більшовицької влади, а і з боку поляків, які приїжджали до українських сіл з метою просувань зручних наративів. Карикатура «Дві дороги» [68, 8] зображує як українські посли їдуть до Варшави, а польські «людовці» до українських сіл.

В самостійній карикатурі «Мрії голови УНДО» [67, 4] висвітлюються проблеми розбрату в українській владі. Видання цитує новину з газети «Діло» та висловлює авторську позицію з приводу опозиції. Редакція висвітлює непорозуміння з партією УНДО «Гулівер і Ліліпути» [67, 8], яке в свою чергу «відчитують «Комаря» на засіданні. Питання розбрату всередині українських організацій висміюється в карикатурі «З Любачева» [68, 3].

Проблема внутрішнього розбрату в партії УНДО висвітлюється в карикатурі «Партійна солідарність» [71, 6], яка повідомляє, що «незважаючи на опозиційні зусилля однопартійців», посол Болюх знову увійшов до «Надзірної Ради».

Видання реагує на події з культурно-політичного життя. Так автори критикують більшовиків, що розстрілювали українську інтелігенцію.

Зокрема, на новину про смерть Хвильового редактор створили карикатуру «Стріляються» [67, 5]. На ній зображено маленького більшовика з широкою лякаючою усмішкою та велику тінь людини, що тримає револьвер біля голови. Текстове супроводження пояснює «На Україні Г.П.У. вже непотрібне. Народ сам стріляється». Конотативна інформація формує ставлення аудиторії про весь цинізм радянської влади і намагання відділити себе від скоєних злочинів.

Присутнє змалювання репресивної політики комуністичної влади стосовно євреїв у Стрийському повіті. Карикатура «Червоний лицар» [69, 5] змальовує ситуацію, де чоловік має оборонятися від озброєного «комуністичного бандита». Питання пригнічення єврейського населення в карикатурах «Червоний лицар» [69, 5], «Ілюстрація до пісні» [72, 8].

Метою карикатури «Афера з Бутенком» [71, 8], яка реагує на новину про втечу радянського аташе до Італії через страх перед чекістом, що пропонував йому сісти в машину з ним, стало привернення уваги до суспільно-значущої проблеми та її критика. Іронічне текстове супроводження пояснює мотиви втікача: «Волю звичайним поїздом до фашистського пекла». Ця репліка виконує порівнює фашистський режим Німеччини з комуністичним режимом СРСР, прирівнюючи менше зло до більшого.

Ставлення редакції щодо інвалідності більшовицької влади проявляється в карикатурі «Жертвам повені» [67, 8]. Зображення коментує: «Потерпівшому від повені населенню признали так велику підмогу, що на родину випадає по прецеліві».

Карикатурне зображення політичного устрою на міжнародній арені, а саме корупційних схем «москалів», проявляється в зображенні «Наші приятелі у Римі» [68, 4]. Тут автори висміюють цілісність посилки з українською пресою, що була доставлена не в повному обсязі. Редакція слідкує за переміщеннями послів та уповноважених осіб України в інші країни. Наприклад «Волиняки зображення «З КРВІ Косці» [69, 8] змальовує українську делегацію, яку прийняв «Прем'єр Складовські».

Автори реагують на події на міжнародній політичній арені, зокрема, на злуку Німеччини й Австрії в 1938 році, відому як аншлюс. Вона стала важливою подією в європейській політиці напередодні Другої світової війни. Аншлюс мав на меті об'єднати дві німецькомовні країни, реалізуючи давню мету німецьких націоналістів, що прагнули створити "Велику Німеччину" з усіма німецькомовними землями в її складі. Основною рушійною силою об'єднання стала нацистська Німеччина під керівництвом Адольфа Гітлера, який використовував це приєднання для зміцнення своєї влади та розширення впливу. Європейські держави, такі як Франція та Великобританія, дотримувалися політики умиротворення, вважаючи, що поступки Гітлеру зможуть запобігти війні. У цей час Франція і Великобританія обмежилися лише занепокоєнням і протестами, фактично залишивши Австрію наодинці [25, 392]. Карикатура «Щирі» пацифісти» [69, 4] висвітлює реакцію інших країн на аншлюс, зображуючи персоніфіковані Францію і СРСР, які мають занепокоєний і галасливий вигляди «Горе нам! Вони погодилися — мир zagrożений!». Міжнародна політика висвітлюється в карикатурі «Англійський дипломат Штенг поїхав до Москви на переговори» [85, 8].

Міжнародна політика віддзеркалюється і карикатурі «Лебенстраум» [85, 1]. Автори зображають двох «великих» постатей, що сидять з країв лавки Мусоліні і Гітлера та двох зажатих між ними політиків — угорського регента Міклоша Горті та Прем'єр-міністр Першої Словацької Республіки Йозеф Тисо. Також зображуються фашисти, що під виглядом «Японців почали блокаду Англійських концесій в Китаю» [85, 5].

Болючою темою для редакції був поділ Галичини, яку намагалися приєднати до себе декілька країн. Цей процес змальовано в карикатурному зображенні сатиричного характеру «По конфіскації» [71, 1]. Великий переділ територій відображається в карикатурі «Поділ Африки» [85, 3]. Автори іронізують, кажучи, що «Африку віддамо жидам».

Цікавим є відображення сприйняття міжпартійного літнього табору. Комікс «Міжнародний літній табор» [68, 5] висвітлює коментарі редакторів з глузливим ставленням до діяльності збору та описом бездіяльності його членів. Критикується деспотична політика влади на Галичині в карикатурі «Всестороння «діяльність» [69, 4]. Автори іронізують над заявою Збаражського старости про те, що треба вивішати 6000 українців з Шептицьким на чолі задля спокою.

Автори іронізують над соціальним становищем робітників в карикатурі «Завелика конкуренція» [68, 6]. Піддається критиці факт зростаючого безробіття, в якій присутня «завелика конкуренція». Висміюється впровадження нововведень в соціально-економічне життя. Автори іронізують над запровадженням телефонів в громадах. Карикатура «Для чого потрібні телефони у «гмінах» [70, 1] стверджує, що війту це потрібно лише, аби передавати по телефону, що потрібно сплатити за кожний дзвінок по 1 злотому.

Також присутні супроводжуючі розважальні карикатури «Забувся» [67, 5], «В дорозі до села» [68, 5], «Не все гарне, що гарне» [69, 7], «Дитяча фантазія» [69, 7], «Рибалка» [69, 8], «У ворожки» [70, 3], У лікаря [85, 4]. В малюнках «3 рисунків малого Ромця» [68, 7] яскраво проявляється карикатура розважального характеру, спрямована більше на сміх, аніж на висміювання.

Представлені самостійні розважальні карикатури, ідея яких запозичена «з американського гумору». «Дух часу», «Біржеві рекіни» та вінчання циркових артистів [69, 3] шуткують на соціальну та економічну тематику, а також сприйняття професійних артистів і висвітлюють існуючі стереотипи.

Використовується комічне зображення окремих особистостей, як «Азана, президента міністрів Еспанії» [69, 6]. Окремі діячі висміюються і жартівливих зображеннях як «На Волині» [71, 2], де двоє чоловіків змінюють прізвище посла Тимошенка на Тимошенника.

Піднімається тематика міського устрою. Автори реагують на розпорядок відновити кам'яниці і помалювати паркани впродовж 14 днів, що вважається не дуже можливим. Свій скептицизм вони висловлюють в карикатурі «Мистецтво розвивається» [71, 5], де малярі «не можуть нарікати на брак замовлень».

Автори висвічують не тільки політичні події, а й природні катаклізми, від яких постраждали люди, зокрема і закордоном. Прикладом є зображення «Трясення землі» [71, 4], що повідомляє про землетрус в Бельгії.

Видання використовувало узагальнюючу карикатуру для всієї шпальти. Наприклад «Жалом по лепетах» [70, 6].

Примітно, що автори використовують карикатурні зображення і в рекламних цілях. Вони оформлюють рекламні повідомлення в автентичному стилі, використовуючи при цьому прийоми іронії та сатири.

Принципи та методи створення карикатури

Автори використовують прийоми гіперболізації та символізму, для критики і пафосу у вигляді емоційного звернення, змальовуючи владу в образі смерті з косою [67, 1], що веде росіян в Україну для кращого життя. Іронічна деталізація викриває враження і думку редакції щодо росіян і продовжує тенденцію створення стійкого негативного стереотипу. Росіяни зображені в лаптях і з гармошками, а самі ідуть великим табором з сім'ями. Карикатура «Червоний лицар» [93, 5] гіперболізує спотворення рис обличчя «комуністичного бандита», що намагається напасти на простого місцевого жителя єврейського походження.

Помітні авторські експерименти з сенсом. Видання часто обіграє роль комара, якого персоніфікують, надають йому функції цензора та того, хто постійно кусає, про що неодноразово наголошується. Редактори використовують мініатюрні зображення до жартів. Ілюстрації не мають самостійного характеру, однак привертають увагу. Іноді вони повторюються для різних ситуацій.

Комічно-сатиричного ефекту додає деталізація в карикатурі «Мрії голови УНДА» [67, 4], яка зображає голову УНДА, який мріє, аби «хоч на годинку бути головою державної нації, щоб зробити порядок з опозицією...». На столі перед Головою стоїть пляшка з написом «Коньяк». Герой тримається за голову і мріє відчутти себе королем, аби покарати винуватців та заборонити видання «Комар» та «Новий час». Тут редактори іронізують над роллю власного видання в політичному житті. Іронічна деталізація також додає комічності в карикатурі «Червоний лицар» [69, 5], де комуніст нападає на селянина маючи три види зброї: сокиру, револьвер та ніж, в той час, як селянин витягає кілок з забору для захисту. Нерівновага в озброєнні створює ефект переважаючого насильства. Додає іронії та пафосу заклик нападника «Гівалт! Він хоче боронитися!», що є констатацією логічного факту.

Автори використовують гіперболізацію задля виразності [6] в карикатурі «Гулівер і Ліліпути» [67, 8], змальовуючи величезного персоніфікованого комара та наїзника-редактора. Внизу бігають маленькі члени УНДО, як «доказ на свою культурну скарловатілість». Назва карикатури організована прийомом аналогії та додають іронічного ефекту. Прийом персоніфікація комара проявляється і в карикатурі «Любачів на нашій сковороді» [68, 2]. Тут комар виконує притаманні людині дії і «піджарює» героя.

Використовується іронічний текст, зокрема в карикатурі «Жертвам повені» [67, 8]. Текст іронізує над діями влади. Саме зображення змальовує будинки з людьми, що пливуть по воді і просять допомогу, та владу в дерев'яному кориті, що пропонують прецля, аби підгодуватися та решето, аби вичерпати воду». Іронізація виконується за принципом протиставлення і дискредитації, адже запропоновані інструменти ніяк не допоможуть постраждалим, а дії влади виглядають як знуцання. В карикатурі «Завелика конкуренція» [68, 6] текстове доповнення несе основне смислове навантаження і розкриває сутність проблеми.

Прийом протиставлення меншого зла — фашизму та більшого зла — більшовизму дискредитують радянську владу в карикатурі «Афера з

Бутенком» [71, 8]. Іронічна деталізація, при цьому, допомагає створити сатиричний ефект і занурити читача у кризову ситуацію [14]. Так, чекіст запрошує аташе до «безпечної» поїздки, в той час, як за його спиною стоять інші чекісти з пістолетами.

Приємом іронічності в текстовому супроводі задля висміювання використовується в карикатурі «Наші приятелі У Римі» [68, 4]. Попри добру назву «приятелі» в карикатурі ідеться про москалів, що вилучили більшу кількість українських експонатів з виставки. Цей вчинок не є сумісним з прямим сенсом викристаного епітету, через що його варто сприймати, як сарказм.

Текстову іронічність автори комбінують із зображеннями іронічної деталізації. Яскравим прикладом використання такої техніки є комікс «Міжнародний літній табор» [68, 5]. Автори сміються над тими, хто не захотів збиратися, висвітлюють внутрішні чвари, як «Полеві вправи», де персонажі б'ються один з одним. Антитеза з метою комічного змальовується в розрахунку, де кожен «перший». Популістські гасла політиків висміюються в частині «Минажа», де останній з черги за обідом виголошує «За рівність порцій».

В карикатурах «Дух часу», «Біржеві рекіні» [69, 3] автори вміло поєднують іронічні смисли тексту, використовуючи гру слів. В той же час карикатура про те, «Як американці уявляють собі вінчання циркових артистів» [69, 3] зображує атлетів і гімнастів, що створюють вежу, на ній зображені молодята в костюмах для виступу, а поряд на драбині стоїть священник. Таким чином редакція ретранслює усталені в суспільстві стереотипи щодо певних професій та соціальних станів.

Досягнення сатиричного ефекту завдяки принципу дискредитації проявляється в карикатурі «По подіях у Комарнянщині» [68, 1]. Автори сатирично зображають оперативність українських послів, які приїхали в українські села, де поляки вели акцію, що підбурювала до рільничих страйків, «які в Комарнянщині закінчились криваво». Саме зображення

змальовує двох послів, які збентежено дивляться на юрбу, навколо якої літають польські листівки. Тестовий супровід повідомляє про запитання послів «Чи ми, пане товаришу, дещо не запізно догадалися приїхати на наше село?!». Сатиричного ефекту автори досягають завдяки принципу дискредитації.

Одним з прийомів іронії використовують порівняння. В Карикатурі «Трясення землі» [71, 4] автори порівнюють землетрус з Гітлером. Це проявляється у словах поліцейського «Успокойтеся, громадяни! Це не є Гітлер, це звичайне трясення землі!...». Цікавими тут є і графічні прийоми викривлення горизонту задля досягнення ефекту землетрусу.

Комічності автори досягають прийомом «причина-наслідок». В карикатурі «Наші приятелі У Римі» [68, 4] подані два послідовні зображення, що розказують про відсутність всієї кількості експонатів. Автори використовують метод буквального вираження переносних значень фраз, досягаючи цим ефекту комічності [68, 7]. Цього ефекту вони досягають і в карикатурі «Всестороння «діяльність» [69, 4]. Тут ілюстратори зображають Збараського старосту, який бігає з мотузкою за українцями зі словами «Не тікайте! Я хочу нав'язати з Вами нормальне співжиття ...». Комічності додає абсурдність, адже зрозуміло, що неможливо нав'язати щось силоміць.

Серед сюжетних карикатур зустрічаються шаржовані зображення політичних діячів. Шарж «Наше Паноптикум» [69, 6] зображає «Азана, президента міністрів Еспанії, яка живе, як відомо, не тільки хлібом, а й... революціями».

Приєм пародійності і мімікрії використаний в карикатурі «Японці почали бльокаду англійських концесій в Китаю» [85, 5], де фашист з явними рисами Гітлера натягує маску японця на обличчя.

Приєм персоніфікації виконує роль символізму в карикатурі «Лебенстраум» [85, 1], де позиція кожного з політиків відповідає позиції відповідної країни на міжнародній арені.

Видання «Комар/Їжак» в еміграції

«Комар/Їжак» – це двотижневик сатири, карикатури і гумору, що виходив з 1946 по 1949 роки 1 та 15 числа у Німеччині (Мюнхен-Ельванген) в ході злиття журналів «Їжак» та «Люшня». Редактором – Євген Черевань. За жанрами видання містило фейлетони, памфлети, сатиричні вірші, пасквілі, портретні замальовки, нариси, каламбури, анекдоти, пародії, сатиричні коментарі й епіграми. Редакція наголошувала: «Сміх – це здоров'я»: «На рідних землях порівнювали моє жало до операційного лянцета хірурга. І зовсім правильно, бо причинитися, в міру моїх скромних сил, до оздоровлення нашого національного організму – це ж було, є і буде моє єдине завдання. Нехай же буде потіхою для противників (і втіхою для прихильників) те, що навіть найбільш болючі операції я переводитиму на весело...» [25, 221]. У виданні зустрічались такі рубрики: «Карикатури з літератури», «Великий єгипетсько-халдейський сонник», «З редакційного коша», «Одвертий лист до Когось і до Нікого», «Небесний скринінг», «дуже сумні гуморески», рецензії «Шерехи історії», «Історії і психології хололізму».

Одразу помітна графічно-візуальна зміна карикатур та самого видання. Автори додавали більше кольорів, карикатури стали більш м'які, образні і мали менше чітких контурів.

Тематика карикатурних зображень

У виданні проявляється політична тематика, зокрема в карикатурі «Де два б'ються...» [73, 1]. Висміюється політичний устрій у карикатурі «Присяга» [73, 4], де автори глузують над тим, що провідники політичних партій вдесьте присягають об'єднатися у спільній праці для добра народу.

Підписання договору між Польщею, СРСР та Чехословаччиною у 1930-х роках для боротьби з українськими націоналістичними групами стало важливим епізодом у контексті протидії визвольному руху на західноукраїнських землях, зокрема діяльності Організації українських націоналістів (ОУН). Цей договір свідчив про готовність урядів цих трьох держав координувати свої зусилля задля послаблення українського національно-визвольного руху, який набув значної підтримки на південному

сході Польщі (Галичині та Волині) [25, 373-374]. З метою привернення уваги до суспільно-значущої проблеми та відтворення у суспільстві потрібне ставлення до договору Польщі, СРСР, Чехо-Словаччини проти партизанських груп українських націоналістів у південно-східній Польщі, автори опублікували карикатуру «Було – минулося!!!» [74, 2]. В ній зазначається: «Гітлер заповів винищення народів і — сам загинув. Ганебно зламається також нова, вже не брунатна, але червона вісь Москва-Варшава-Прага».

Соціально-політичну ситуацію зображають в карикатурі про вибори [74, 6]. Автори представляють маленький комікс, в якому розповідають про поведження депутатів під час виборчої кампанії і після неї. Висвітлюється проблема корупції і несправедливого розподілення допомоги, зокрема через доставку ліків, яких з 46 бочок «трану СХС для дітей, хворих дістала лише одну бочку» [81, 3]. Нечесний розподіл доходів та корупція керівного апарату, навантаження якого лежить на руках Громад, висвітлено в карикатурі «Небесний скринінг» [82, 4]. Автори зображають процес, як роздутий керівний апарат «харчується», тобто збагачуються за рахунок податків.

Зображується процес дискредитації провідника соціалізму Леніна в карикатурі «Ленін перед народним судом» [82, 7]. Автори зображають як чорти у формі КГБ допитують Леніна за те, що він писав, що «Москва є тюрмою народів». Помітна політика зміни соціальної свідомості радянською владою в карикатурі «Перевиховання» [83, 7]. Засуджується обмеження, в яких перебуває «Вільна і щаслива Радянська Україна» [92, 1]. Тема «залізної завіси» в радянській Україні, як і в інших республіках СРСР, почалася після закінчення Другої світової війни, зокрема з 1946–1947 років. Цей термін означає жорсткий політичний, економічний і культурний розрив між Радянським Союзом та країнами Заходу. Ідея «залізної завіси» отримала свою назву після промови Вінстона Черчилля в американському місті

Фултон 5 березня 1946 року, де він описав розподіл Європи на сфери впливу, застерігаючи про небезпеку експансії комунізму [25, 427-429].

Автори різко негативно ставляться до більшовицької комуністичної влади. Вони кажуть: «Так є в одному раю на землі, що для безпеки від капіталістичного пекла відгородився залізною заслоною» [77, 3]. При цьому автори доповнюють думку карикатурою, на якій зображене опудало, що стоїть на «пар-кориті». Його глиняна голова з рисами Сталіна виголошує слова про один народ і одного вождя, а на плечі опудала сидить папуга з ножом з написом «Мілітаризм». Прийоми персоніфікації та шаржування автори використовують для концентрації на внутрішній природі особи комуністичного вождя. Зустрічається шарж «Ірод вельми засмутився» [87, 1], де зображено Сталіна з карикатурними перебільшеннями в зовнішньому вигляді. Висміювання вождя і його політичних амбіцій зображено в малюнку «Нездійсними мрії» [91, 5].

Репресивна машина засуджується в карикатурі «Пролетарі всіх країн Єднайтеся!» [83, 1], а зазіхання радянської влади на тих, хто виїхав в зображенні «Сучасний Гамлет» [83, 2]. Висміюється політика «крадівництва», зокрема те, що СРСР вкратило технологію атомної бомби, в той же час заявляло, що технологія була вкрадена в неї [83, 2]. Таку ж ідею переслідує заключна карикатура №26 у 1948 році. Критика комунізму спостерігається в карикатурі «Червона холера» [83, 3].

Жорстко критикуються колгоспи і знущання над селянами. Карикатура «В раю робітників і селян» зображає критичне осмислення наказу партії присвятити всю увагу плеканню свиней [79, 1]. При цьому змучені селяни мають забути навіть про власних дітей, аби перевиконати план на 639%. Критика репресійних дій, політики «залізного занавесу» та причини страт висвітлюються в зображенні «Макабрична розмова» [81, 1], де двоє чоловіків дивляться на страчених Петкова та Міхаловича, яких повісили обличчям на Схід, «бо вони за життя оглядалися на ЗАХІД...»

Політика переселення письменників до села, що сатирично зображена в карикатурі «Письменники в села!» [86, 6], яка відображає політичний курс радянської влади в 1930-х роках, спрямований на ідеологічну «перевиховання» інтелігенції та залучення митців до пропаганди соціалістичних ідеалів серед сільського населення. Ця політика була частиною ширшої кампанії колективізації та «соціалістичного перевиховання» суспільства, що включала контроль над культурними діячами та підпорядкування їхніх творів потребам радянської пропаганди.

В контексті політичних процесів, автори іронізують над питанням цензури для українських видань [73, 6]. Також висвітлюють постійну боротьбу між виданнями, в той час, як оголошено «пресове перемир'я». Ця тема висвітлена в карикатурі «Ріж, бий, невіру бусурмена!» [73, 8], де між собою деруться діти, використовуючи пензлі та перо. Також вона зустрічається в карикатурі «Дружня критика» [76, 4], де два чоловіка пиляють один одного. Незгода у політичних силах висвітлюється в карикатурі «Український традиційний чорт» [96, 4].

Видання іронізує над тематикою міжнародної політики. Карикатура «Кум до кума залицявся» [74, 1] розповідає про неможливість досягнення миру в Європі. Серія карикатур «В європейському цирку» [76, 2], в свою чергу, іронізує над тим, що Світ балансує між агресією, невільництвом, імперіалізмом та диктатурою. Окрім того автори переймаються питанням загрози 5 колони та страшним мілітаризмом. Міжнародна тематика висвітлюється в карикатурах «Речь» А. Я. Вышинского» [87, 6], «Спроба чужих сил на Далекому Сході» [90, 2], «Трагедійний театр» [91, 1].

Висміюється міжнародна політика радянської влади в карикатурі «З чужих карикатур» [86, 2], яка розповідає про аргументи на міжнародній арені у вигляді «червоної армії».

Висвітлюється двояка політика радянської влади, яка з одного боку заперечує все західне, а з іншого поклоняється йому. В карикатурі «Після лікарської гостини в Кремлі» [90, 1] автори їдко критикують те, що Сталін

поклоняється «занепадницькій» науці, в той час як радянським людям пропонують лише «советську», як еталонну. Протистояння Заходу та СРСР віддзеркалюється і в карикатурі «Сьогочасне політичне багно» [90, 3].

Критично і детально викривається репресивна радянська політика в карикатурі [94, 8], де автори підіймають питання того, що СРСР має власну «Раду безпеки», яка розглядає «рецепт голоду та терору для поневолених країн», при цьому автори відсилаються на 1933 рік; символічно зображені поховальні хрести, які відображають сусідні країни. У вуста радянського службовця автори вкладають слова: «Аби нас захотіли в Нюрнберзі судити, то для обвинувачення й паперу не вистачить...»

Також автори підіймають питання насильницького керування СРСР не тільки Україною, а й сусідніми країнами: Польщею, Чехословаччиною, Угорщеною, Румунією, Болгарією та Румунією в карикатурах «Советський актор» [88, 5], «М'ясарня наших днів» [94, 3].

Автори зачіпають питання культури і освіти, зокрема обговорюючи тему ліквідування Високих шкіл [73, 2] (ВНЗ) в Україні, яких на той час було 6 і кожна була окрема. Влада ж розцінювала існування шкіл як «явище ненормальне, а навіть шкідливе». Вони висміюють освітню систему, в якій планово проводилися чистки «залишків царизму» у вигляді російських вчителів. Ці обговорення вони доповнюють карикатурним зображенням вчителя і учня [73, 3]. Також вони сміються над стилем соціалістичний реалізм, іронізуючи над «Пам'ятником братньому народові» [76, 4].

У виданні присутні розважальні карикатури. Серед них представлені зображення, які доповнюють текстове повідомлення «Небезпечна правда» [73, 7], «Політичні емігранти» [75, 7], «Кум Герасим і кум Онисим політикують» [76, 2], «В дорозі до Канади» [89, 2]. Та самостійні розважальні карикатури побутового характеру «В трамваї» [79, 6], «Поклонники» [83, 7], «Свято українського моря» [86, 3], «У східній зоні» [96, 4].

Після Другої світової війни почалася масова еміграція українців, що рятувалися від радянських репресій та політичних переслідувань. Це були

переважно біженці, які опинилися в таборах для переміщених осіб (DP camps) у Західній Європі, переважно в Німеччині та Австрії. У цих таборах виникли осередки українського життя, де проводилися богослужіння, видавалися газети, функціонували школи та культурні установи [25, 477-478].

Цю тенденцію широко висвітлюють автори видання, акцентуючи увагу на проблемах, з якими вони стикаються. Це стосується переїзду в Америку. В карикатурі «Афідавіт, але...» [73, 7] вони повідомляють про фіксовану ціну для того, аби виїхати в Америку, яку визначила сама країна. Також проявляється проблема працевлаштування і роботи в наймі в карикатурі «На мандри» [75, 1]. Зображення «Куди?» [75, 2] відображає проблему вибору емігранта, який стоїть на роздоріжжі, дороги якого ведуть на «працю в Німеччині», «На працю до Бельгії, Франції, Данії і тд.» або дорогою «Репатріації». В рамках цього висміюється політика комуністів, які зібрали «протестаційні» [76, 4] збори, у зв'язку виїзду українських емігрантів з таборів Німеччини на працю в Англію, Бельгію та Південну Америку. Пояснення можливих шляхів для емігрантів зустрічається в карикатурі «Лицар на роздоріжжі» [76, 8], де напрямки повторюються: прямо — не пройдеш, ліворуч — за море не пустять, назад — голови не зносиш.

Карикатура «Мандрівка в невідоме» [78, 3] відображає шлях на човні «Скиталець», де персоніфіковано основні аспекти, які супроводжують емігранта в дорозі. Взаємодію основних організацій і взаємодію різних груп емігрантів зображено в карикатурі «Держава бездержавних» [78, 8]. Автори реагують на повернення Грушевського в Україну в зображенні «Репатріація «На чужині» [80, 7], як доказ того, що не зрадив народ України.

Тематика труднощів емігрантів продовжується в доповнюючому коміксі «Вступ до гео-сміхо-логії» [75, 3]. Тут автори висвітлюють п'ять етапів «розвитку на нашої запротореної на еміграції земної кулі». В цій історичній концепції першим етапом автори визначають «Льодову добу» — період «морозу поза шкіру», час війни, виборів і «кількаразових визволювань»;

«Соняшна дома» — символізує Європу, в якій проходили процеси «конституційного сонця», що заважало їм бачити правду; «Атомово доба» — процес атомізації суспільства, процес розбрату в суспільстві; «Палеоліт» — процес спалювання літератури більшовиками і «гіп-гоп-патріотами»; «Неоліт» — процес «розселення запроторенців у печерах, видовбаних у пластах кам'яного вугілля в Бельгії, в Англії і для репатріантів у Донбасі». Ситуація проживання емігрантів, що працюють на шахтах в Бельгії зображена в карикатурі «Шахтярі» [75, 8].

Автори засуджують європейське суспільство в карикатурі «В пеклі також нема українців» [76, 8], називаючи їх «чортами, що не зовсім добре зорієнтовані в східньо-європейських відносинах», через сприйняття українських емігрантів або як росіян з «червоного котла», або як поляк з «біло-червоного».

Засуджується також поведінка етнічних росіян за кордоном в карикатурі «Еміграційні борителі за «неделімую...», які сходяться на зібрання російських патріотів для створення «Російського Всенационального Союзу Свободи». При цьому автори зображають росіян як людей з низькою соціальною відповідальністю, зі згубними звичками вживання алкоголю та без моральних норм, принципів і виховання [80, 1]. Автори закладають думку, що дії росіян виражають імперіалістичну поведінку цього народу, які не мають поваги до сусідніх країн.

Після Другої світової війни Українська повстанська армія (УПА) продовжила активний збройний опір проти радянської влади на Західній Україні. Цей опір став важливим етапом у боротьбі за українську незалежність, адже УПА боролася проти окупації радянським режимом, виступаючи за створення самостійної української держави. Основна фаза діяльності УПА після війни тривала до початку 1950-х років, коли радянська влада почала активні операції з ліквідації повстанців [25, 425-426]. Процес народного спротиву проти радянської влади УПА висвітлюється, в карикатурі «Гиньте, мари, з Новим Роком!» [88, 1], «Серед советських

генералів» [91, 3], «Україна бореться з червоним тоталітаризмом» [70, 1]. Також видання широко критикують протистояння політики СРСР плану Маршала [80], [81, 2], [58], [59], [84], [62], [63].

На сторінках [75, 4-5] зустрічаються шаржі на українських письменників, як доповнення до текстового опису, а також шарж на Президента об'єднаних мистецтв [76, 4]. В коміксі «Мед» [76, 5] опубліковані ілюстровані уривки українського письменника Остапа Вишні.

Їдкою сатирою пронизана критика в шаржі «МУР-инам слава!» [77, 5], де автор протиставляє великого Оруела маленькому Костицькому. Тим самим применшуючи його вміння як митця. Автори зауважують, що це самі наші письменники повинні були б критикувати комуністичний устрій, як це зробив Оруел, а натомість МУР займається проєктом «великої літератури», що несе в собі лише набір слів. Робота письменниками на радянську владу критикується в карикатурі «сталінські Орденоносці» [71, 4], де автори зображають Еренбурга, Сосюру та Якобсона, які кажуть, що «халуїство наша честь», «клянемося плювати собі в душу», а вождь тим часом прохає: «Щоб сади шуміли» — ето чепуха! Ви сделайте, щоб наші ліси перестали контерреволюцією шуміти...»

Зустрічаються карикатури, які стосуються релігійної тематики, як «Ідолопоклонники» [77, 7]. Зачіпається діяльність тогочасних часописів «Трибуна», «Час» в карикатурі «Передвиборча серенада» [82, 1], а також їх міжособистісні чвари в карикатурі «Листопад П.Б. 1947» [82, 7].

Принципи і методи створення карикатури

Один з основних принципів, які використовують автори, є принцип доповнення. Карикатури виступають елементом, що зображають описувану ситуацію. Ілюстрація «Присяга» [73, 4] зображає людей, які лізуть на 10 томів присяги, аби знову дати присягу. Іронічності додає гіперболізація зображуваного процесу.

Використовується принцип дискредитації, що виражається у протиставленні денотативної та конотативної інформації в зображенні

«Товариші!» [83, 2], де автори представляють персонажа, який каже, що СРСР не крав атомну бомбу, а «совєтські вчені винахідники винайшли ще в 1585 році. Капіталісти просто вкрали в нас цей епохальний винахід». В текстовому супроводженні іронічного контексту досягається шляхом використання гіперболізації.

Сатиричне перебільшення проявляється в карикатурі «Із резолюції З'їзду ЦПУЕ» [73, 6], де редактори періодичних видань зображені в намордниках, що символізують політику цензурування. Гіперболізація помітна і в карикатурі «На мандри» [75, 1], де зображено чоловіка, який тягне на собі всі свої речі в процесі еміграції.

Іронічності додає візуальна деталізація карикатур, зокрема в зображенні «Кум до кума залицявся» [74, 1] зображено персоніфіковані європейські країни, які обіймаються і цілуються, при цьому один тримає ніж за спиною, а другий лізе в кишеню друга. За їх спиною з припнутою ногою стоїть Ангел миру зі словами «Рятуйте!».

Іронічна деталізація сатиричного характеру використана в карикатурі «В раю робітників і селян» [79, 1]. Тут влада зображена у вигляді свині з медалями, зброєю та шевронами з чорною міткою. В його копиті наказ приділити «Всю увагу лише расовим свиням!». Селянка при цьому зображена кволою і голодною, її дитину викидають, в той час, як вона має годувати свиней. Яскравим елементом є медаль на її грудях «Герой труда». Висока концентрація деталізації спостерігається в карикатурі «Казки скомороха» [80, 7], де автори зображають марксизм у вигляді чорної кішки, яку всі жахаються, окрему неприступну гору з українськими силами опору на Заході країни, штучне створення «Великої літератури» шляхом медичних експериментів, «переселенча акція» у вигляді равлика тощо. Всі ці деталі висміюють образ життя суспільства того часу та суспільний устрій у всіх своїх протиріччях.

Автори критично засуджують росіян в зображенні «Еміграційні борителі за «неделімую»...» [80, 1], зображаючи їх з пляшками алкоголю та в стані

алкогольного сп'яніння, лежачими на підлозі з залишками старої їжі. Тестове супроводження використане як елемент зображення і виражає узагальнені настрої об'єднання в «неделімую», формуючи в читачів стійке негативне стереотипне ставлення з одного боку і відображаючи вже існуючого стереотипу в суспільстві з іншого.

Автори використовують прийом персоніфікації задля кращого занурення в складність ситуації в карикатурному зображенні «Афідавіт, але...» [73, 7], де Америка зображена у вигляді великої забезпеченої жінки, яка висуває свої умови.

Для досягнення іронічного контексту застосовується принцип символізму в зображенні «Було – минулося!!!» [74, 2], де розповідь про нову угоду доповнює зображення свастики. Такий прийом нашоує читача на асоціацію політики до фашистської. Подібний прийом асоціації використаний в карикатурі «Червона мітла» [76, 1], де радянська «спецбригада» зображена у вигляді червоної мітли, що вимітає з колгоспників все. Також помітна асоціація в карикатурі «В пеклі також немає українців» [76, 8], де автори зображають українських емігрантів в пеклі.

Автори висміюють комунізм, викривлюючи риси влади, як наприклад зображення голови Сталіна у вигляді горщику [77, 3]. В контексті даного прикладу яскраво проявляється іронічні текстові написи, як частина карикатури «Один «народ», одна партія, один геніяльний любимий вождь». Сатиричності додають лапки довкола слова «народ», чи автори конотативно пояснюють аудиторії, що це штучне поняття, якого насправді не існує. Також іронічного підтексту додають гіперболізовані епітети навколо опудала з орденами.

Редактор використовують прийом візуальної та текстової антитези для досягнення комічного ефекту [74, 7]. Протиставляється поведінка депутата під час виборчої кампанії, коли він ввічливий і чемний, та після виборів, коли він грубий і зарозумілий. В карикатурі «МУР-инам слава!» [77, 5] протиставляється велич Оруела, як письменника, що вміло засудив політику

комунізму, маленьким радянським письменникам, які створюють проект великої літератури. Зображення Сталіна в карикатурі «Весняна романтика» [94, 5] досягає сатиричного ефекту через протиставлення стереотипних рис купідона, що несе любов та Сталіна, який у вигляді купідона нападає на сусідні країни.

Принцип доповнення використовується в карикатурі «На міліні» [79, 7], де назва буквально пояснює стан емігрантів, яких в дорогу штовхали часописи «Час», «Вісті», «Життя» та «Трибуна».

Як елемент доповнення текстом автори використовують слова Т. Г. Шевченка, до карикатур [92], які стосуються невольницької політики СРСР.

Автори використовують прийом мімікрування і пародії в карикатурі «Советський актор» [88, 5], де зображає персоніфікованого СРСР, який вдягає маски різних країн: України, Польщі, Болгарії, Югославії, Чехословаччини тощо. Таким чином автори доносять до читача. Зо зовнішню політику перелічених країн задає СРСР.

Яскраво виокремлюється карикатура «Большевицькі кухарі при праці» [93, 1], адже для її створення автори використали не графічну техніку, а фото, яке надіслало «закордонне представництво розвідки «Комаря». Карикатури з такою ж технікою використовується у всьому випуску [93].

Висновки

Сатиричний журнал «Комар» випускався в 30-40ві роки 19 століття. В період 30-х років редакція перебувала у Львові, в 40-ві видання відновилося в еміграції через злиття двох видань «Їжак» і «Лушня». Зміна географічного положення вплинула на тематичне наповнення видання, рівень сатири та техніку графічних зображень. Карикатура в довоєнних випусках була схожою з карикатурними зображеннями видання «Зиз». Деякі автори і ілюстратори працювали в обох виданнях, що призвело до одного стильового відтворення дійсності.

Автори висвітлювали зазначену тематику у вигляді карикатур, коміксів і шаржів. В 40-ві роки використовувалась не тільки графічна карикатура, а й фото з комічно-сатиричними сенсами.

Тематика видання в більшості стосувалась політики та соціальних питань. Однак, автори висвітлювали також культурну, побутову, освітню, економічну та незначною мірою релігійну тематику. Присутні розважальні карикатури, зокрема запозичені з-за кордону. Автори висвітлювали штучний голод в Україні в 30-ті роки, розбрат в українському партійному середовищі, піднімалась тема «Розстріляного відродження». Також висвітлювалась репресивна політика радянської влади стосовно євреїв в 30-тих роках, українців в 30-40-вих роках та сусідніх країн після 2 Світової війни. В рамках репресивної політики, автори підіймали питання насильницької колективізації та перевиконання промислових планів. Висвітлюється боротьба радянської влади з УПА.

Зверталася увага на міжнародну політику до Другої Світової та після неї. Автори іронізували над Сталіним, Гітлером, Муссоліні, Горті, Тісо, Молотовим та ООН.

Велика увага приділялась українським емігрантам та труднощам, з якими вони зіштовхувались. Автори детально зображують шляхи емігрантських течій, умови, в яких вони перебували, пресу, якою користувалися та неможливість повернення додому через репресивний комуністичний уряд. Також висвітлюється негативне ставлення європейців до українських емігрантів через ототожнення їх з росіянами.

Широко дискредитуються дії радянської влади. Автори критично висвітлюють політику дискредитації Леніна, політику зміни соціальної свідомості населення, політичний тиск на митців та мобілізація сил на штучне створення «великої літератури». Зображуються процеси фільтрації, розстрілів та страт. Автори часто наголошують на тому, що радянська система запозичує наукові та технологічні надбання Заходу, видаючи за свої

розробки. Увага авторів прикута і до репресивних дій радянської влади на міжнародній арені, де основним з важелів тяжіння є воєнна сила.

Видання звертає увагу на культурну тематику, діяльність культурних діячів та критикують їхнє прислужування більшовицькій владі замість її дискредитації.

Для досягнення іронічності та сатиричності автори використовують прийоми візуальної гіперболізації, антитези, символізму, персоніфікації, дискредитації, причини-наслідку. Особливо яскраво проявлялось якісне збільшення деталізації в зображеннях в еміграційний період видання. Карикатури з великою деталізацією вміщували більшу кількість аспектів однієї проблеми. Менше проявлялися матеріали гумористичного спрямування.

Також автори використовують різні текстові прийоми іронії, що виступало і як частина зображення і як текстовий підпис, який вводив аудиторію в тематику.

РОЗДІЛ 4. ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ЗМІСТУ В ЖУРНАЛІ «ПЕРЕЦЬ»

«Перець» — український сатирично-гумористичний ілюстрований часопис. Виходив під назвою «Червоний перець» (додаток до "Вістей ВУЦВК"), 1922 (2 номери), 1927–1934, м. Харків та «Перець», 1941-2013 м Київ. Авторами видання були Остап Вишня, Юрій Вухналь (Іван Ковтун), Юхим Гедзь (Олекса Савицький), Антоша Ко (А. Гак), Б. Сіманців, К. Котко (М. Любченко) та інші. Ілюстратори: О. Хвостенко-Хвостов, О. Довженко, А.

Петрицький, К. Агніт, О. Козюренко, Л. Каплан. Редактори: Василь Чечвянський (1927-1934), Карпов (1941-1946), Федір Маківчук (1946-1986).

Тематичне наповнення

Тематика карикатурних зображень стосувалась соціального становища громадян. Наприкінці 1927 — на початку 1928 року економічне становище в Україні характеризувалося значними викликами, спричиненими переходом до політики форсованої індустріалізації та колективізації, яку активно впроваджував Радянський Союз [25, 356]. Зокрема карикатура «Даремно злякався» [100, 1] дає прогноз щодо соціально-економічного становища громадян на наступний 1928 рік. Автори символічно зображають маленьку голу дитину, як знак Нового бідного року.

Висміюється питання корупції в зображенні «З живого за мертвого» [100, 6], де автори іронізують на предмет «накручування» цін на гроби, собівартість яких в декілька разів менша. Іронічний підтекст вкладено у вуста героїв: «Ех, як глянеш на такі ціни, так і вмирати не хочеться». Також висміюється економічна нерівність в карикатурному зображенні «Новорічне» [100, 12], нерівномірності розподілу товарів «Костюм Габриковича» [101, 9], «Весна!!!» [107, 8], «Кооперація — шлях до соціалізму» [113, 4].

Радянська влада встановила план із заготівлі зерна, який був дуже високим і погано сприймався селянами. Це призвело до масового опору селянства, яке не хотіло віддавати зерно за низькими державними цінами. Дефіцит хліба почав відчуватися в багатьох містах [25, 352-355]. Автори широко висвітлювали проблему спекуляції з хлібозаготівлею [102, 1], [107, 7], [114, 1].

Нерівність соціального становища та загальна тенденція нестачі фінансів у населення проявляється в карикатурі «Заздрість» [85, 9], де автори уїдливо коментують, що «єдина людина, що може зняти дачу і навіть з задоволенням» це фотограф. Скорочення на підприємствах висвітлюється в карикатурі «Нове скорочення» [111, 5]. Також автори іронізують над збільшенням цін на хліб в карикатурі «Пояснив» [113, 10].

Висміюється діяльність правоохоронних органів. Зокрема карикатура «До диспуту — яким має бути радянський міліціонер» [110, 7] дискутує, як бачить його різні верстви населення. Жінки, у ролі няньки Настусі хотіли б бачити його гарним і статним, чоловіки, в ролі секретаря Корзиночника — великим та кримезним, алкоголіки, у ролі Жоржа — таким, що розливає пиво з діжки. Але всіх їх об'єднує те, що громадяни хочуть бачити міліцію на посту, чого наразі не відбувається.

Висміюється політична практика «вклоніння» перед керівництвом. Карикатура «Репетиція» [100, 2] зображує чоловіка, який вклоняється пальту на вішаку, яке символізує зама керівника, аби виробити навичку вклонятися весь рік. «Блазування» аби перед керівництвом висвітлюється в карикатурі «Подвійна гра» [110, 2], де під час гри в теніс підлеглий має програти директору, аби той не образився. В карикатурі «Блискуче спростовання» [102, 3] автори сміються над вмінням робітників бути «гнучкими» перед керівництвом.

В контексті соціальних практик піддається насмішці клубна робота в зображенні «Ілюстрація» [100, 5]. Іронічно висвітлена тема циркулярів до сільрад в зображенні «Ніяк не вискочиш» [101, 9]. Автори визначають законодавчі акти беззмістовними, виражаючи свою думку в словах «Злива циркулярів до Сільрад не припиняється, а практичної роботи не багато». Іронізації піддається репресивна діяльність влади в карикатурі «Собі дорожче» [78, 4], де автори викривають практику «казьонних машин», які часто везуть людей в місця позбавлення волі.

Зображується політика притягнення до суду «нетрудових елементів» в карикатурі «Йй-бо — факт!!» [101, 8], де обвинувачуваним став 73 чоловік, якому потрібна була допомога аби стати на ноги і довести, що він трудовий елемент.

Автори іронізують над соціальною політикою влади в зображенні «Одних курсів замало» [107, 9], де зображено курси по поводженню з тваринами, в той час, як ніхто не вчить вихованню дітей.

Урбанізація в СРСР у 1930-ті роки відбувалася стрімко і супроводжувалася значними соціальними та економічними проблемами, серед яких були гострі дефіцити житла, навчальних закладів і соціальної інфраструктури в містах. У цей період політика форсованої індустріалізації, що була спрямована на швидке будівництво великих заводів і фабрик, призвела до масового притоку населення з сільських регіонів до міст, де з'являлися нові робочі місця [25, 354-355]. Нестачу місць в школах зображено в карикатурі «Може дочекається...» [113, 9]. Нестача місць для проживання студентів критикується в карикатурі «Студентське» [117, 3].

Карикатура «По суті» [106, 12] ілюструє недоліки соціальної сфери, зокрема, проблеми дитячих притулків. Часто такі установи були переповнені й недофінансовані, що призводило до складних умов утримання дітей-сиріт і безпритульних. Перенаселеність, відсутність достатньої кількості персоналу та нестача базових ресурсів робили такі притулки небезпечними і несприятливими для дітей. Ця ситуація відображала загальне соціальне становище, коли система не могла вчасно обслуговувати потреби населення.

Циклічні негативні тенденції суспільства висміюються в карикатурі «Засівна кампанія» [106, 12], де автори зображують 4 стадії: як «обиватель сіє паніку», «бюрократ сіє циркуляри», «Чемберлен сіє наклепи на СРСР», і нарешті фермер «сіє те, що треба».

Автори сміються над тим, що за радянської влади не має перспективи в економічному розвитку громадян в карикатурі «Крик НЕПдуші» [112, 4]. Ця ж тематика повторюється в карикатурі «Зручно й весело» [112, 8], де висміюється факт передачі помешкань непманів робітникам.

Серед негативних соціальних явищ, автори іронізують над злочинністю. Зображення «Готуйсь!!!» [100, 10] іронізує над повідомленням про викрадення 14 вікон в одному з будинків в Москві. Крадіжка гучномовця на майдані «Червоного міліціонера» в Харкові висміюється в карикатурі «Джентльмен» [102, 10]. Проявляється висміювання виготовлення неякісного взуття Царським кооперативом в карикатурі «От тобі и маеш!» [101, 2].

Автори сміються над розкраданням на підприємствах, зокрема в карикатурі «Результати» [109, 6] повідомляється, що розвалюється баня, адже під час замішування цементу була порушена технологія, карикатура «Ах ти «Воля», моч-я «Воля» [135, 3] автори критикують факт «розтрачення 37, 292 карбованців», за що нікого не було покарано. Порушення технології будівництва висміюється в карикатурі «Невизнані таланти» [111, 1].

У 1930-ті роки в СРСР відбувалася форсована індустріалізація, яка потребувала значного зростання продуктивності праці на підприємствах. У відповідь на планові норми і високі вимоги робочі часто вдавалися до прогульництва — пропусків робочих змін або ж роботи без належної віддачі [25, 353]. Ця проблема стала досить поширеною і викликала критику з боку влади, зокрема через карикатури, як-от «Гуляй душа» [111, 9], що іронічно зображала працівників, які вдаються до ледарства під час робочого часу.

Також автори висміюють відсутність культурних кордонів в суспільній поведінці. Така проблема висвітлена в карикатурі «Ретельні служаки» [103, 9], де до жіночої лазні систематично навідуються робочі чоловічої статі, користуючись своїм службовим положенням. Тематика культурних кордонів піднімається в карикатурі «Папаша» [103, 10]. Описується ситуація, коли жінка прийшла до суду аби стягнути аліменти з 15-річного хлопця. Також висвітлюється питання бійок в карикатурі «Там наверху...» [111, 1]. Питання зниження рівня культури висміяно в карикатурі «Може він і не помиляється?» [113, 7]. Висміюється неефективна боротьба з проституцією [114, 6].

Зміна суспільства і його ставлення до певних аспектів життя проявляється в ставленні до жінки з дитиною. В карикатурі «Про жінку» [104, 1] автори зауважують, що раніше жінка з дитиною сприймалось як щось позитивне, однак наразі всі цього бояться через аліменти. Сприйняття жінки зайвою та невмілою зображено в карикатурі «Морока» [104, 5], де жінці можуть запропонувати лише посаду кур'єра, яка вже зайнята. Автори висміюють систему освіти, в якій жінці, аби продовжити навчання потрібно

неодмінно завагітніла в карикатурі «Коли любов спряє науці» [117, 9]. Питання нерівного соціального становища жінок і їх стереотипного сприйняття в суспільстві прослідковується в 30-ті роки. Зокрема, карикатура «Непоганий асортимент» [121, 5] розповідає, що літератури для жінок вкрай мало, а ті, що є це мильні романи без інтелектуального обтяження.

Низька якість новобудов висміюється в карикатурі «Не пошкодить» [102, 6], де пішоходи переходять дорогу, аби не йти поряд з новим будинком, який може впасти. Та сама тема зустрічається в карикатурі «Природа підтримала» [103, 4], в якій автори висміюють ставлення до неякісного будівництва, зображаючи «довійськової якості гору», яка тріскається «а ви хочете, щоб нові будівлі були без тріщин».

У 1930-х роках низька якість товарів широкого вжитку в СРСР була однією з поширених проблем, які активно критикувалися і навіть висміювалися в карикатурах, таких як «Церобкооп «допоміг» [116, 3] та «Рейс перший він же й останній» [116, 7]. Ці карикатури відображали реальність, з якою щодня стикалися радянські громадяни, купуючи неякісні або непридатні до використання товари.

В ці роки у Бессарабії та Румунії загалом мали місце антисемітські настрої та насильство щодо єврейських громад. Карикатура «Граніт науки по-румунськи» [101, 3] іронічно зображує це явище, висвітлюючи жорстокість та систематичну дискримінацію, спрямовану проти єврейського населення. Ця карикатура критично показує навчання й пропаганду ненависті як елемент, що стає частиною культури та політики тих часів.

Політика українізації в СРСР у 1920–1930-ті роки була частиною більш широкої кампанії коренізації, яку радянська влада ініціювала для зміцнення впливу серед неросійських національностей. Метою українізації було збільшення підтримки радянської влади, зокрема серед українського селянства, інтелігенції та молоді [25, 337-339, 367]. Предметом висміювання в рамках цієї політики стає культурна безграмотність керуючого апарату країни. Автори висміюють некоректний переклад медичних інструкцій в

рамках політики українізації в карикатурі «Перли українізації» [102, 2]. Тематика опору політики українізації партійними робітниками та освітянами висміюється в карикатурі «Пані-штолі» [113, 1], «Безпорадне становище» [113, 11]. Автори висміюють сучасну «здорову критику» в карикатурі «Еволюція критики» [114, 11].

Нерозуміння всім відомих фактів режисерами ВУФКУ висміюється в карикатурі «Фараони з ВУФКУ» [110, 9]. Піддається іронічній критиці мала обізнаність кінорежисерів в життя на селі в карикатурі «Кіно-спец» [102, 3]. Автори іронізують над відсутністю потрібних знань про село в Центрах життя селянства [102, 6], які надсилають на Одещину помаранчі, інжир, халву тощо. Карикатура «типова театральна рецензія в ілюстраціях» [102, 7] сатирично висміює процес оцінки театральних вистав тогочасними критиками, які замовчували, приховували та переоцінювали тогочасні покази.

Зниження культурного рівня висміюється в карикатурі «Образа» [108, 1], де зображуються сучасні митці, які штампують романи без сенсу.

Автори висміюють неналежні умови життя українських спортсменів під час перебування в Москві, що завадило їм взяти «Перше місце» [114, 3].

У 1920–1930-х роках радянська влада розгорнула масштабну антирелігійну кампанію, спрямовану на викорінення релігійних переконань як «пережитків минулого» [110, 11], яка стала об'єктом сатири в журналі. Радянська ідеологія сприймала релігію як несумісну з марксистсько-ленінськими принципами, оскільки вона, на думку партії, відволікала громадян від побудови соціалістичного суспільства та підривала цінності атеїзму й раціоналізму, які активно насаджувалися як основи нового "прогресивного" світогляду [25, 348-350].

Економія на культурі зображена в карикатурі «Час би їй і вилізти!» [102, 11], в якій автори висміюють той факт, що за час одного прокату фільму плівка порвалася 72 рази. Питання дефіциту товарів висвітлено в карикатурі

«Дайте бритву» [103, 6], де автори іронізують над відсутністю бритв в Полтаві.

У 1920–1930-х роках радянська влада активно боролася з самогоноварінням, яке вважалося нелегальною та "шкідливою" практикою. Самогоноваріння було широко розповсюджене, особливо в сільській місцевості, і відповідало глибоко вкоріненим культурним традиціям споживання алкоголю. Однак уряд СРСР бачив у цьому економічну, соціальну і навіть політичну загрозу [5].

У полі зору авторів займає процес самогоноваріння займав особливе місце. Карикатура «Хіба той владі догодиш» [101, 1] повідомляла про реакцію побутових виробників самогону про нову систему покарання за таку діяльність. Зображення «Чудеса техніки» [102, 8] висміює питання великих витрат цукру на варіння самогону, а автори критично зауважують: «Скільки б це довелось елеваторів будувати, а так воно в невеличку посудинку вміщається». Не можливість вирішення проблеми боротьби з варінням самогону висвітлюється в коміксі «Вічний рух» [104, 7]. Боротьба проти алкоголізму зображується в карикатурі «Вихід комісії після обслідування 276-ої пивної» [102, 12]. В карикатурі «Свідомість» [101, 3] автори критикують процес залучення людей в клуби, основною мотивацією яких є дешеве пиво. Проблема боротьби з пияцтвом зустрічається в карикатурі «Чи довго, уміючи» [108, 11], «Переможців не судять» [114, 2], «На іспитах» [115, 7].

Видання іронізує над спробами влади побороти п'янство і в 30-ті роки. Зокрема, в карикатурі «І то добре» [120, 7] автори сміються над заходами «протверезювання п'яних за допомогою ванни та душів».

Редактори висловлюють думку щодо перебудови сільського господарства на соціалістичні рейки в карикатурі «Прокидайся!» [121, 7].

Висміюється питання скорочення партійного апарату. В карикатурі «Резон» [100, 8] висміюється беззмістовний доклад, адже «скорочувати нікого — самі родичі залишилися». Питання роздутого партійного апарату

зображено в карикатурі «Учот» [104, 4], де на одного робітника залізничного цеху Сталінзаводу припадає 8 керівників. Карикатура «Компенсація» [107, 1] висвітлює роздутість апарату профспілки, на яке йде дуже багато фінансування.

Автори зображають внутрішнє життя видання. В журналі представлений шарж «Ми — премійовані» [100, 4] з припискою «шарж дружній», який вітає Анатолія Петрицького, редактора-художника видання з премією. Також видання публікує дружні шаржі на діячів культури, зокрема в малюнку «Наші письменниці» [104, 6] вони зображають Олену Свеклу, В. Чередниченко та Наталю Забілу, в малюнку «Так краще» [107, 2] зображено Затонського. В дружньому шаржі автори зображають Андрія Хвилю [108, 8], завідуючого відділом друку ЦК КП(б)у, який в свою чергу скаржиться на проблему розповсюдження книг.

Також вони сміються над великою «родиною» видань в ті роки. В карикатурі «Тиха сімейка» зображені стосунки «Пролетаря», «Перця», «УЖ», «Фото», «Жовтенятко», «Роб. журнал».

Видання звертає увагу на питання міжнародної політики. Зокрема, в карикатурі «З новорічною візитою до американського дядюшки» [100, 7] автори зображають політичних діячів Тутулеску, Чемберлена, Пілсудського та Бріяна у вигляді колядників, які стоять на порозі Американського банку.

Міжнародні новини також стають предметом обговорення. В карикатурі «Погляд професіонала» [101, 4] автори розповідають, що в Білостці під час страти бандитів був вдягнутий у смокінг і білі рукавиці, хоча під час Першої Світової війни людей страчували в «простому робочому мундирі».

Шарж «Хазяїн» [105, 1] зображує Маршала Пілсудського і його політику щодо Галичини, де за 5 років вже немає українських шкіл «А ще за п'ять не видно буде і українців». Політика Пілсудського висвітлюється і в карикатурі «І різниця всього в одній літері», яка описує процес голосування в сеймі Польщі та побиття опозиції за невірні голоси. Видання також висвітлює політику і новини Америки. Карикатура «Колеги» [106, 7] розповідає про

дозвіл сенатору ходити на засідання з собакою поводитирем. На це автори іронізують, що собака матиме додатковий дорадчий голос та ухвальний голос. Автори висвітлюють новини з політичного життя Італії і політичні рішення Муссоліні в карикатурі «Цезар» [108, 3]. В 30-ті роки автори реагували на міжнародні новини, які стосувались розповсюдження комунізму в світі. Зокрема, відображаються новини з Індії [126, 1], яка «повстала проти англійських імперіалістів». Політика Франції в Індії-Китаї висвітлюється в карикатурі «Французькі темпи в Індії-Китаї» [130, 1].

Автори висміюють дії української еліти, які боролися за незалежність. Зокрема у виданні [112, 1] критикується організація ще одного нового «Уряду» УНР, який створив петлюрівець А. Левицький під протекторатом Англії, Польщі та Румунії. Автори глузують з намагань Генерала Сельського зберегти якусь частину незалежної України в карикатурі «На варшавському товчкуні» [128, 1]. Автори персоніфікують петлюрівську армію в еміграції, зображаючи її у вигляді побитого чоловіка неприємної зовнішності з гербом на головному уборі.

Окрім критичних зображень у виданні зустрічаються і пропагандистські карикатури. «Хай живе червона армія!» [103, 1] порівнює солдата 1918 та 1928 років, супроводжуючи їх фразами «Край радянський злидні поборов — ми не босі вже тепер, не голі!».

Боротьба з куркулями у 1920–1930-х роках в СРСР, зокрема в Україні, була частиною масштабної політики колективізації, спрямованої на ліквідацію заможного селянства як класу та насадження колгоспної системи. "Розкуркулення" було однією з найтрагічніших сторінок радянської політики, яка призвела до масштабних репресій, депортацій, конфіскації майна та голоду в сільській місцевості. Куркулі (заможні селяни) володіли великою кількістю землі, інвентарем та худобою, що становило основу їх господарства. Радянська влада прагнула вилучити ці ресурси для створення колгоспів і радгоспів, де земля та майно належали державі, а не приватним власникам. Куркулі також вважалися радянською пропагандою класовими

ворогами — "експлуаторами" та "буржуазними елементами", які нібито гальмували побудову соціалістичного суспільства. Ідея ліквідації цього класу відповідала марксистській концепції боротьби з приватною власністю та класовою нерівністю [25, 352].

Карикатура «Спереду — «Блажен муж», а ззаду...» [120, 1] створює стереотип щодо куркулів як людей зі злими намірами, яких не варто приймати у колгоспи, адже вони небезпечні. Тим самим видання підігрує політиці влади. Така політика відображається і в карикатурі «Велика ріжниця» [120, 9], де ставлення до куркуля порівнюється зі ставленням до свиней, яких на відміну від людей з'їдять, але попіклуються про нащадків; куркуля порівнюють з релігійним фанатиком [121, 2], який вбиває селянина, який хоче приєднатися в колгосп. Тематика куркулів зустрічалась в карикатурах «Заздрість» [123, 2]. Автори розпалюють ненависть до цієї категорії населення, формуючи стійкий негативний стереотип в карикатурі «Добра няня» [134, 3], коміксі «Що гарячіша промова, то більше тане ... хліб» [135, 3], «Весела бригада» [136, 4]. Редакційна політика 30-х років набувала тенденцію звинувачення куркулів у соціальних проблемах, які існували в СРСР, що навішувало ярлики на цю категорію населення та сприяло формуванню громадської відчуженості і сприйняття цієї категорії як загрозової.

Пропагандистськими карикатурами починаються випуски №16-17 та №18-19, де автори возвеличують розвиток соціалістичного світу і протиставляють його Заходу. В карикатурі «Привіт Червоній армії!» [136, 1], цитуються слова Сталіна «Жодної пяді чужої землі не хочемо, але й своєї землі, жодного вершка своєї землі, не віддамо нікому». Висміюється капіталістичний устрій в карикатурі [137, 1] на титульній сторінці випуску.

Прискорена колективізація стає предметом іронії в карикатурі «Не витримали» [126, 4].

В 30-ті роки видання продовжувало зачіпати соціально-політичні питання. Зокрема, автори іронічно висвітлювало партійні чистки в карикатурі

«Обережність» [120, 5], де один чиновник намагається «віддячити» іншому, однак подяка не приймається через триваючі перевірки.

Редактори критикували політичних діячів, таких як Єфремов [124, 5], політику Петлюри, який наче катував комуністів [124, 6]. В карикатурі «Присвячується Беседовському та їже з ним...» [129, 11] автори жорстко глузують з політичного втікача, зображаючи його біля жінок з низькою соціальною відповідальністю. Редактори брали активну участь в засуджуванні українських політичних діячів в українському фашизмі і цим самим підігрували комуністам.

Окремим питанням висміювали якість їжі в кооперативних їдальнях. В карикатурі «Грізна, але справедлива, порада» [120, 12] редактори висловлюють свою думку щодо того, як вирішити це питання. Проблеми громадського харчування висміюються в карикатурі «Щось фатальне» [126, 5].

Карикатура «Примусовий асортимент» [121, 2] сміється щодо помилок в книгах, через що потрібно брати ще декілька книжок з поправками. Таким чином автори висміюють відсутність потрібного культурно-освітнього рівня в наукових колах. Відсутність культури виховання висвітлено в карикатурі «Розумна дитина» [121, 5], що іронізує над темою випуску дитячих гральних карт.

Продовжувалось висвітлення соціальної нерівності населення. Це стосувалось відмінностей між містом і селом в карикатурі «Заздрість» [120, 8], де сільська жінка розглядає вивіску перукарні, де в жінки з міста коротка зачіска; висміюється факт нерівномірного розподілення ресурсів [122, 2] та дефіциту товарів в карикатурі «Новий тип жебрака» [122, 5].

У 1920-30-х роках СРСР був охоплений численними соціально-економічними проблемами, які спричиняли кризові явища в різних галузях господарства і суспільного життя. Карикатури цього періоду стали важливим засобом критики, відображаючи непрацездатність системи, корупцію,

халатність та інші виклики, з якими зіштовхувалася радянська держава [25, 422-427].

Карикатури, що зображують невиконання планів заготівлі сировини, відображають ситуацію, коли державні плани були нереалістичними або недосяжними через низьку організацію і брак ресурсів. Плани по заготівлі, зокрема зерна, цукрового буряку та іншої сировини, часто встановлювалися без врахування реальних можливостей господарств. Це призводило до того, що значна частина сировини залишалася на полях і псувалася, як зображено в карикатурі «Природа на службу людині» [135, 2]. Відсутність техніки і організаційних можливостей для вчасного збору та транспортування сировини підкреслювала неефективність радянської системи планування. Автори висвітлюють проблему невиконання планів заготівлі сировини [121, 8], [122, 4], [122, 6], [122, 11], [125, 12], [128, 2]. Те, що система не встигає обслуговувати населення розповідають в зображенні, яке відображає не закриті квартали «хвости» [126, 8]. Карикатура «Тяжкий роздум» [135, 10] висміює такі соціальні проблеми, як прогули і п'янство.

Корупція та розкрадання держмайна стали серйозною проблемою, зображеною, наприклад, у карикатурі «Точна адреса» [121, 8]. В умовах нестачі товарів і труднощів з постачанням ресурсів державне майно часто розкрадали на місцях, а окремі посадовці використовували службові повноваження для особистого збагачення. Розкрадання держмайна підривало плани економічного розвитку і створювало дисбаланс у розподілі ресурсів. Карикатури висміювали цих корумпованих чиновників, підкреслюючи їх байдужість до державних інтересів і зловживання своїм становищем.

Акцентується увага на проблемах соціального життя і відсутності комфортних умов існування. Наприклад, автори висміюють факт відсутності підготовленого розважального дозвілля [126, 7].

Редакція робила тематичні випуски, які присвячувала одній тематиці.

У випуску №6 за 1930 рік видання взяло на себе відповідальність бути секретарем в студентських справах, про що повідомляється на титульний

сторінці у шаржі «У наркома освіти» [125, 1]. Проблематику нестачі інфраструктури у вишах, корупцію, відсутність досвідчених кадрів автори розкривають в карикатурах «Старий студент» [125, 2], «Біг з перепонами» [125, 3], «Студенти-ударники» [125, 3], «Студентський конвеєр» [125, 5], «Перед іспитом» [125, 6], «Література й життя» [125, 7], «Безпритульні корови» [125, 8], «Чічіков і ректор» [125, 9], «Маститий» вдома» [125, 10], «Ніяк не догодиш!» [125, 11], «Невдаха – практикант» [125, 12].

Випуск №8 «Спеціальний фізкультурний», де автори висвітлювали соціальні проблеми через спортивну тематику. Наприклад карикатура «Естафета в установі» [127, 2] висміює проблему бюрократії; карикатура «Волей-бол» [127, 4] висміює ставлення до відвідувача в установах; присутні розважальні карикатури даного спрямування [127, 3]; шарж «Фізкультура для всіх» та карикатура «Кінець футбольного змагання» [127, 5] зображають безпосередньо спортивну тематику. Зображується поділ видів спорту на «буржуазні» і «для робітників» в карикатурі «Несподіваний гість» [127, 9]. Через тему спорту автори висвітлюють негативні соціальні явища, як наприклад в карикатурі «Шахист» [127, 10].

На сторінках висміюється пропагандиська діяльність більшовиків, спрямована на сусідні країни. Така тематика висвітлена в карикатурі «Контр-заходи» [129, 5]. Автори висміюють і незручні заяви в сторону радянського союзу, висміюючи їх як неправдиві. Це стосується карикатури «Справжня рука Москви» [135, 1]. Об'єктом насмішки стає відсутність перспектив самостійних інтелектуальних винаходів в карикатурі «Ширше дорогу винахідникові!» [129, 8]. Зображується штучне створення літературної класики [135, 5].

Зображується боротьба з релігією, де автори підтримують політику влади в карикатурі «Манлива назва» [121, 9], «Будь-ласка!» [123, 5], «Свята церква» [124, 4].

У виданні присутні розважальні карикатури «Гірка істина» [100, 3], «Соромливий» [101, 5], «Міраж лижника» [102, 9], «Образ» [104, 5],

«Сезонна хвороба» [104, 8], Grimasi життя [105, 2], «Медицина і життя» [112, 9].

Наприкінці сорокових років видання продовжувало публікацію пропагандистських карикатур. Зокрема карикатура «Новий голос» [140, 1] присвячена темі перевиконання планів, карикатура «З шахтарської влади — до всенародної слави» [141, 1] розповідає про реєстрацію врубмашиніста шахти кандидатом у депутати Верховної ради УРСР. Таким чином створюється ілюзія народної влади і великих можливостей в соціалістичному «раю».

На відміну від попередніх років, де автори висміювали факт корупції, тепер вони іронізують над тим, що її вже немає в карикатурі «Було і загуло» [140, 2].

Автори критично висміюють тих, хто тікав від радянської влади, зауважуючи, що рано чи пізно такі люди опиняться «на шибениці» [140, 2]. Редакція публікує надіслані листівки «адміністрації таборів для біженців і переміщених осіб, що знаходяться на американській та англійській зонах окупацій» [140, 5] з їдким сатиричним зображенням їх побуту задля дискредитації їх рівня життя. Автори дискредитують владу Америки щодо соціальної політики в карикатурі «Роберт Сміт повернувся додому» [141, 2], міжнародної політики в карикатурі «Важкі часи» [142, 2], внутрішньої расової дискримінації в карикатурі «В демократичній Америці» [143, 2].

Видання продовжує коментувати новини з-за кордону. Це проявляється в карикатурі «Єгипетський пейзаж» [140, 8].

Автори використовують постать Т. Шевченка з метою пропаганди в своїх карикатурах [142, 1], як національного провідника, в той час, коли інші діячі української еліти піддавались критиці. Також вони висловлюють радість з приводу створення першого колгоспу [143, 5] на Закарпатті в 1947 році.

Редакція продовжує традицію тематичних випусків. Відтак випуск №5 за 1947 рік був присвячений темі сільського господарства. Автори

висвітлювали недоліки бюрократичної машини «Директивщик в тупіку» [144, 1], «Позичка з процентами» [144, 3], «Як Мороза покарали» [144, 4], проблему розкрадання державного майна «Серед тхорів» [144, 4], викриття корупційних схем «Два Христофори» [144, 5].

Принципи та методи

Зображення у виданні виконано графічно, з додаванням кольорових елементів часто темних тонів. Кольори карикатурних зображень часто віддзеркалюють настрої малюнку, допомагають точно передати тон та зміст повідомлення, а також викликати бажану емоційну реакцію [8, 278]. Там, де ситуація зображується серйозно та уїдлимо, автори використовують чорні, сірі і коричневі тони, в карикатурах святкових, яскраві світлі відтінки. Така ж тенденція відображається і в зміні графічних ліній. Автори використовують різні методи зображення обличчя людей. Ті, кого їдко сатирично критикують спотворені і набувають більш чітких, різких елементів, перебільшень вад і спотворених рис обличчя. Зображення негативного характеру виявляється в карикатурі «Резон» [100, 8].

У виданні використовується не лише графічна техніка при створенні уїдлимих сатиричних зображень, а ще й фото. Прикладом є карикатура «Незабудьте спом'янути не злим...» [108, 5].

Наявне використання персоніфікації в зображенні задля пояснення власною системою знаків «Даремно злякався» [100, 1], де Новий рік зображується малою дитиною, а старий — старим вусатим чоловіком. Також редактори використовують гру сенсів для досягнення комічного ефекту в карикатурі «Засівна кампанія» [106, 12], «По суті» [122, 1].

Іронізація над символами використана з метою формування суспільної думки, зокрема негативним ставленням до символів борців за незалежність, а саме гербом України [112, 1], на якому зображені політичні діячі, що створили новий «Уряд» УНР та фігу перед ним, на знак протесту редакції.

Зустрічається використання метафори та символізації в ілюстраціях задля досягнення сатиричного ефекту. Наприклад карикатура «Волей-бол»

[127, 4] зображує людину у ролі волейбольного м'яча, що принижує її гідність і висвітлює ставлення до різних класів в соціумі.

Для досягнення їдкої насмішки і виразності [6] автори користуються прийомом гіперболізації. В карикатурі «Кіно-спец» [102, 3] автори перебільшують малу обізнаність кінорежисерів ВУФКУ, висвітлюючи за вивченням хатньої тварини — слона. Зображення «Типова театральна рецензія в ілюстраціях» гіперболізує висновки критиків щодо театральних виступів. В зображенні «Дайте бритву» [103, 6] автори гіперболізують наслідки дефіциту бритв в Полтаві, результатом чого всі люди на вулицях ходять с довгими бородами.

Редактори додають іронічного сенсу доповнюючому текстовому супроводженню «Даремно злякався» [100, 1], де до нового року звертаються: «Що це? Представник 1928-ми безпритульних?», на що він відповідає «Ні, дядю... Я — Новий рік». Іронічність проявляється у відкритій насмішці та безкорисливій відповіді. Такий самий прийом використовується в карикатурі, що висміює крадіжку «Джентльмени» [102, 10]. Карикатурне зображення процедур для «протверезування» в малюнку «І то добре!» [120, 7] доповнене іронічним підтекстом пацієнта: «Цілий рік у бані не був, а напився — одразу у ванну потрапив. Ха-ра-шо!».

Для досягнення комічності автори часто використовують в текстовому супроводженні карикатур нелітературні слова та фрази: «живуха» [107, 12], «шкварить» [110, 8], «русотяпствуєте» [113, 1], «штукерія» [117, 2] тощо.

Як один з прийомів комічного автори використовують дискредитацію. Пряме зображення тексту в карикатурі «Перли українізації» [102, 2], тим самим доводячи ситуацію до абсурду, що привносить іронічний підтекст. Автори використовують абсурдність ситуації як комічну складову в карикатурі «Незабудьте спом'янути не злим...» [108, 5]. Іронічності додає приклад протиставлення бажаного дійсному в карикатурі «Резон» [100, 8], де автори зазначають про беззмістовність доповіді про скорочення партійного апарату. Адже там залишились тільки родичі.

Прийом візуальної деталізації створює іронічно-комічний ефект в карикатурі «Театр в житті» [100, 9]. Наприклад автори зображають фінансовий відділок як «Дім ненависти», а канцелярію як «Ярмарку невест». В карикатурі «От тобі маєш!» [100, 2] в процесі висміювання неякісного взуття «такої якості, що тільки ноги псуєш», автори використовують іронічну деталізацію і зображують милиці поряд з парою взуття. Деталізація яскраво проявляється в карикатурі «Виставка ширнетреба» [145, 4].

Видання використовує шаржі для зображення внутрішніх якостей різних постатей [9]. Зокрема шарж «Ми — премійовані» [100, 4], де автори персоніфікують «Червоний перець», одягаючи його в піджак і брюки. Перець алегорично дає редактору пензель і фарби зі словами: «Не забувай тільки, що перша премія тобі через те, що ти мій редактор!». У вигляді шаржу зображуються закордонні політичні діячі в змальовані «З новорічною візитом до американського дядюшки» [100, 7]. Зображення «Граніт науки порумунськи» [101, 6] викривляє риси румунських студентів, які брали найжвавішу участь» в останніх єврейських погромах в Бессарабії. Прикладом доповнюючого шаржу є зображення А.Ніковського [124, 3].

Автори користуються принципом доповнення в карикатурі «Ілюстрація» [100, 5], де текстове супроводження пояснює зображення. В зображенні «З живого за мертвого» [100, 6] іронічності додає текстове супроводження. Автори повідомляють спочатку фактичну інформацію ціноутворення на гроби, а отім ставлення суспільства до цього. Принцип доповнення додає комічності в карикатурі «Театр в житті» [100, 9], де автори поєднують серію зображень і текстову інтерпретацію того, що відбувається. Цей же принцип створює карикатурний підтекст в зображенні «Блискуче спростування» [126, 3], де робітники зображені у гнучкій позі.

Для комічного ефекту в зображеннях використовується прийом смислового зв'язку, що проявляється у відсутності елемента. В карикатурі «Готуйсь!!!» [100, 10] зображено людину, яка спить в своєму будинку. В цей час стеля тримається просто в повітрі, а стін і вікон немає. Таке зображення

стало реакцією на новину про викрадення 14 вікон за ніч. Тож автори вдаються до перебільшення наслідків ситуації задля створення комічного ефекту та висміювання негативного соціального явища методом привернення уваги.

Зустрічаються приклади розважального коміксу рекламного характеру. «Надзвичайні пригоди авіатора Петі Паза» [101, 11] розповідають історію героя, який був сильно поранений, але коли дізнався, що йому принесли випуск «Перцю» одразу вскочив з ліжка. Комікс «З альбому Петі коржика» [145, 7] висвітлює соціальну тематику.

Висновок

Переглянувши карикатурні зображення видання «Перець» в період 1928-1948 років сформовані наступні висновки щодо характеру карикатурних зображень у виданні.

Більшість карикатур виконані графічним методом, однак, зустрічається використання фото в якості візуалізації. Як правило, карикатури несли самостійних характер та розповідали читачу певний сюжет. Присутні портретні зображення у вигляді дружніх іронічних або сатирично викривальних шаржів. На сторінках зустрічаються комікси.

Редактори використовують кольорову гаму та тип графіки для карикатур з різним ступенем сатиричного відображення. Використовуються такі іронічні і сатиричні принципи як персоніфікація, символізація, дискредитація, доповнення та використання смислового зв'язку.

Серед іронічних та сатиричних методів висвітлення зустрічаються візуальна деталізація та гіпербола, гра сенсів, гротеск та символізація.

Тестове супроводження грає велику роль в розумінні закладеної думки щодо об'єкту висвітлення. В більшості текст несе доповнюючий характер, однак використовується і в якості частини зображення, його структурного елементу.

Карикатури найбільше висвітлювали соціальну і політичну тематику, оперативно реагуючи на тенденції в суспільстві та актуальні події. В 40-ві

роки політична тематика в більшості була частиною пропагандистських карикатурних зображень. В цей же час збільшилась роль побутово-розважальних карикатур, які зачіпали соціум.

Політична тематика мала загальну тенденцію до зміщення акценту з внутрішнього партійного життя в 30-ті роки, до віддзеркалення питань міжнародної політики, зокрема критики Плану Маршала та питанню Холодної війни. Редакційна політика змінилась з відстороненої до прорадянської.

В 30-ті 40-ві роки авторами висміювалась різноманітна тематика. Іноді тези висміювання були кардинально полярними. Іронічно, що в 30-ті роки видання висміювало суспільну тенденцію «вклоніння» та «вислужування» перед керівництвом, що змушено було робити саме в 40-ві.

Широко висміюється тема бюрократії, зокрема проблеми роздутого керівного апарату, клубна робота, велика кількість беззмістовних циркулярів до сільрад.

Серед негативних соціальних явищ зображується репресивна політика щодо нетрудових елементів; іронічно висміюються факти злочинності та підробок, а також виготовлення неякісних товарів широкого вжитку; пияцтво, прогули та халатність робітників.

Яскраво відображено різке зниження культурного рівня населення; культурна безграмотність керуючого апарату, опір українізації посадовцями; мала обізнаність кінорежисерів у тематиці, яку висвітлюють, висміюванню піддаються і сучасні письменники через романи низької якості.

Видання висвітлює ставлення до жінки в 30-ті роки, яка сприймається зайвою і невмілою. Тогочасна жінка обмежена в здобутті освіти, а також страждає через нестачу якісної літератури для жінок. Особливо часто висвітлюється тематика боротьби з самогоноварінням як в 30-ті, так і в 40-ві роки.

В 30-ті роки автори висвітлювали питання міжнародної політики, зокрема зростаючу кризу перед війною. В 40-ві роки міжнародна тематика використовувалась в пропагандистських цілях.

Пропагандистські карикатури 30-х висвітлювали питання колективізації, при цьому використовуючи негативні стереотипні зображення куркулів, яким приписували похибки радянської влади в процесі колективізації та хлібозаготівлі. В 40-ві роки пропагандистські карикатурні зображення стосувались прославлінню перевиконання планів виробництва, вихваління Червоної армії та збільшення добробуту населення. Також їдка критика була направлена на капіталістичний устрій суспільства та соціальну політику Америки, зокрема расову дискримінацію.

Видання жорстко критикувало українських політичних діячів, які боролись за незалежність, таких як Петлюра, Грушевський, Єфремов тощо.

Післявоєнні карикатури також зачіпали наступну тематику: низьку якість їжі в робітничих їдальнях, низький культурний рівень, соціальну нерівність, проблему невиконання планів, восхваління перевиконання планів, розкрадання державного майна, низьку якість умов дитячих притулків, халатність під час заготівлі продовольства, штучне створення літературної класики та засудження українських емігрантів.

Видання практикувало політику випуску тематичних випусків, в яких соціальні проблеми відображались через призму певної тематики.

ВИСНОВКИ

Українська журнальна періодика сатиричного змісту в період 1928-1948 роки була широко представлена як на території сучасної України, так і в еміграції. Це свідчить про потребу інтелігенції у висвітленні та критиці суспільно-політичних явищ, а також про та запит аудиторії на критичне осмислення подій. Сатиричні журнали, через свій публіцистичний характер також ставали інструментами влади в формуванні громадської думки й поширенні пропагандистських наративів. Часто нелояльні видання були змушені припинити своє існування або змінювати місце розташування.

Було досліджено вплив на зміст та зображальні засоби карикатур історико-політичного контексту. Зроблено висновок про те, що карикатури розглянутих видань «Зиз», «Комар» та «Перець» в період 1928-1948 віддзеркалюють зміни у висвітленні політичної, соціальної та культурної тематик. Видання критично відгукувалися на історичні події, аналізуючи їх з метою формування громадської думки. Тематика і ставлення до подій варіювалась у виданнях в залежності від місця їхнього розташування та політичної ситуації, в яких перебували сатиричні журнали. Видання відрізнялись великим ступенем залученості в політичне і соціальне життя.

Видання «Зиз» та «Комар», які випускалися у Львові спрямовували свою увагу на події в Галичині, а також на події, які б могли вплинути на її життя, на відміну від прорадянського «Перця». Серед головних тем — діяльність політичних партій, політика Польщі щодо Галичини, питання виборів до польського сенату, процеси пацифікації, критика кооператив. При цьому видання також висвітлювали актуальні суспільно-політичні, національно-культурні теми Наддніпрянщини, яка була під владою СРСР. Вони їдко викривали репресивну політику Радянського Союзу щодо українського населення, насильницьку колективізацію, репресії і переслідування української еліти, голодомор і розкуркулення.

В свою чергу прорадянське видання «Перець», що виходило в Харкові, а згодом в Києві, їдко критикувало польську політику щодо Галичини. Репресивні дії радянської влади спочатку замовчувались. Видання

висміювало соціальні проблеми, які виникали внаслідок радянської політики: питання стрімкої урбанізації і дефіциту міської інфраструктури, низьку якість споживчих товарів, провалення індустріальних планів, низький рівень культурного розвитку міського населення тощо. Після Другої Світової війни видання фактично втратило суб'єктність і не критикувало владу. Основна увага була націлена на розповсюдження радянської пропаганди та критику колективного капіталістичного Заходу.

В процесі підготовки роботи було виявлено, що видання «Зиз» та «Комар» дуже негативно ставились до росіян та їхньої експансії українських земель, використовуючи «мову ворожнечі» та розпалювання стереотипів. В цей же час, підконтрольний радянській владі «Перець» негативно висловлювався щодо куркулів, українських емігрантів, які не бажали повертатися в Україну через режим «червоного терору», борців за українську незалежність та політику Польщі. В рамках пропаганди, що поширювалась пресою, радянська влада поширювала усталені негативні стереотипи з метою ефективного управління державою.

В результаті дослідження видань з точки зору до висвітлення стану культури на теренах СРСР, було зроблено такий висновок. Редакції критикували низький рівень освіченості культурних діячів, штучне створення «Великої класики», відсутність критичного ставлення в культурних еліт до комуністичної політики. Водночас видання транслиювали полярну думку щодо релігійної політики. «Зиз» та «Комар» критикували заборону релігійних вірувань в радянській Україні, в той час як пропагандистський «Перець» поширював думку про доцільність такої політики.

Місце розташування журналів вплинуло на характер висвітлення ними питань міжнародної політики. Відтак видання «Зиз» та «Комар» яскраво висвітлювали діяльність фашистських сил, відсутність стабільності та питання неможливості досягнення миру в Європі через протиріччя інтересів політичних акторів. «Перець» акцентував увагу на політиці Польщі та

критикував капіталістичний світ після Другої Світової війни, розпалюючи «Холодну війну».

Ми дійшли до висновку, що карикатури у виданнях виконували функцію коментування подій і формування громадської думки щодо них. Редакційна політика видань «Зиз» та «Комар» формували стійку думку щодо політичних сил та окремих категорій населення. Зокрема, видання «Комар/Їжак» підтримувало емігрантів та широко висвітлювало їх проблеми. «Перець» був платформою для поширення радянської пропаганди і формування різко негативного ставлення до українців, як в еміграції, так і в радянській Україні.

Дослідження змістовної складової карикатур дало можливість зробити висновок про те, що карикатури у виданнях висвітлювали соціальну роль жінки. Але й тут явні протилежності у ставленні до жінок та процесі їхнього включення до освітнього і політичного процесів. Редакція видання «Зиз» висміювала факти збільшення залученості (втручання) жінок в політику та критикувало їхні претензії на освіченість. Видання «Перець» навпаки підтримував жінок, критикуючи освітню систему, нестачу літератури та суспільне ставлення, що заважало їм розвиватися на рівні з чоловіками.

Помітна була тенденція редакцій до віддзеркалення внутрішнього життя видань. Це свідчить про високий рівень комунікації з аудиторією. Автори використовували шаржі для зображення редакційного колективу та дружньої іронічної насмішки.

Досліджені нами видання не обмежувалися власною внутрішньою редакційною політикою. Вони часто вступали в діалог з іншими виданнями свого часу, коментуючи або критикуючи їхню позицію. В карикатурних зображеннях прослідковується співпраця видання «Зиз» з «Ділом» та висвітлення чвар між «Мистецтвом» і «Дзвоном». Сатиричні зображення «Комара» висвітлювали діяльність видань «Діло», «Новий час», «Трибуна», «Афідавіт», «Вісті» та «Життя». «Перець» коментував діяльність «Пролетаря».

Нами було виявлено, описано і проаналізовано схожість і розбіжності у методах та прийомах в карикатурах та шаржах на сторінках різних видань. Усі видання використовували користувались принципі символізації, дискредитації, доповнення та протиставлення. В той же час графічні методи створення карикатур були різними.

Для видань «Зиз» та «Комар» показовими були простота графічних зображень, широке використання текстових написів як частини малюнку, а також спокійна кольорова гамма. Подібність двох видань була викликана роботою авторів, які перебували в складі обох редакцій: Л. Лепкого, редактора «Зиз» та автора у виданні «Комар», Е. Козака, що був редактором і ілюстратором в «Зиз» та «Комар». В складі обох редакцій також працювали А. Курдилик, М. Рудницький, П. Ковжун, Р. Чорній.

Видання «Комар / Їжак» в еміграції вирізнялось посиленою деталізацією іронічних зображень, ширшою кольоровою гаммою і більшим рівнем сатиричного висвітлення. Широко використовувалися алегорія та гротеск.

Тенденція до зміни графічного зображення та залежність кольорової гами карикатури відповідно до ставлення редакції до проблеми чітко простежується в ілюстраціях видання «Перець». Автори використовували темніші кольори та більш різкі лінії під час їдкої критики. Іронічні зображення часто виконувались в яскравій кольоровій гамі з використанням м'яких ліній. Карикатури видання «Перець» також виділялись більшим заповненням на сторінці. Зображення, як правило були затушовані кольором, в той час, як у виданнях «Зиз» та «Комар» частіше застосовувалося більш контурне зображення з вкрапленням кольорових плям.

Видання часто використовували текст, як доповнення до зображення задля створення іронічного або сатиричного підтексту, а також пояснення факту та авторської думки з приводу нього. Основними методами досягнення сатиричного ефекту в зображеннях були іронічна деталізація, гротеск, персоніфікація, алегорія, пародія і применшення.

На сторінках видань віддзеркалювалась тенденція до розвитку друкарських технологій та створення не лише мальованих графічних карикатур, а й імплементація фото, як вид сатиричного коментування новин. Однак, тенденція використання фотоколажів не набрала великих обертів, тож більшість сатиричних зображень залишались графічними.

Аналіз візуалізації в сатиричних виданнях, які були об'єктом магістерської роботи, свідчить про те, що основним методом художнього висміювання стала карикатура. Однак, автори також використовували шаржі і комікси для розкриття внутрішнього стану своїх героїв, надання динаміки зображенням подій.

Отже, діяльність видань була продиктована політичними, соціальними та культурними чинниками. Саме зовнішні фактори впливали на тематику, стиль виконання, рівень і скерованість іронії і сатири карикатурних зображень в журнальній періодиці. Тим самим видання брали активну участь в політичному, соціальному і культурному житті, коментуючи основні події та тенденції шляхом легкого висміювання та їдкої критики. Незважаючи на те, що Проявлялась загальна тенденція подібності методів і прийомів створення карикатурних зображень, кожне видання мало свої графічні та тематичні особливості висвітлення дійсності. Карикатурні зображення мали потужний вплив на формування громадської думки, привертаючи увагу простотою сприйняття та використовуючи існуючі графічні прийоми для акцентування і яскравого коментування подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Analyzing Political Cartoons. Anchor. A North Carolina History Online Recourse. URL: <https://www.ncpedia.org/anchor/analyzing-political-cartoons> (дата звернення: 17.09.2024).
2. Editorial Cartoons: An Introduction | History Teaching Institute. *Home / History Teaching Institute*. URL: <https://hti.osu.edu/opper/editorial-cartoons-introduction> (дата звернення: 16.09.2024).
3. Henggeler M. F., Lutzke J. The Rhetorical Triangle: Understanding and Using Logos, Ethos, and Pathos. *Welcome to LSU, a top research university / Baton Rouge, La*. URL: https://www.lsu.edu/hss/english/files/university_writing_files/item35402.pdf (дата звернення: 17.09.2024).
4. How to Analyse a Political Cartoon. Teacher`s Notes. Behind the Lines. URL: <https://cutt.ly/swXS38Zq> (дата звернення: 17.09.2024).
5. Васильєв В. - Діяльність органів ДПУ УСРР та настрої населення доби «великого перелому» й початку суцільної колективізації (1928–1931 рр.) (2012). *Електронна бібліотека | Інститут історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=gpu_2012_1_25 (дата звернення: 29.10.2024)
6. ГІПЕРБОЛА - тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *СЛОВНИК - тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=гіпербола> (дата звернення: 15.09.2024).
7. ЗИЗ. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-16083> (дата звернення: 27.10.2024).
8. Зикун Н. І. Сатирична публіцистика Наддніпрянщини в інформаційному просторі України: становлення, розвиток, жанрово-тематичні форми : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій. Львів, 2016. 482 с. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/diss_Zikyn.pdf (дата звернення: 15.09.2024).
9. Зикун Н. І. Шарж у системі зображальних жанрів сатиричної публіцистики. м. Ірпінь. Ірпінь, 2015. С. 274–283. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Z/Z2015/JRN/PDF/34.pdf> (дата звернення: 15.09.2024).
10. ІРОНІЯ - тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *СЛОВНИК - тлумачний словник української мови, орфографічний*

словник *онлайн*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=іронія> (дата звернення: 15.09.2024).

11. Ковальський С. Карикатура як соціокультурний феномен. *Репозитарій ОНУ імені І.І.Мечникова :: eIONUar :: Головна*. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0e6d0287-f16d-4cb6-8e4e-1387da00fc4a/content> (дата звернення: 17.09.2024).

12. Ковтун Т. "Шарж у сучасній українській періодиці: функції та значення". Журналістські студії, 2018.

13. Комар. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-5839> (дата звернення: 27.10.2024).

14. Левченко О. "Політична сатира та її прояви у візуальному мистецтві України". Мистецькі студії, 2016.

15. Лиса І. Жанрові особливості комікс-матеріалів у журналістиці. *Збірник тез Масова комунікація*, м. Житомир, 19 трав. 2023 р. Житомир, 2023. С. 154–156. URL: http://eprints.zu.edu.ua/37175/1/ЗБІРНИК_ТЕЗ_МАСОВА_КОМУНІКАЦІЯ_19_05_2023-154-157-1-3.pdf (дата звернення: 15.09.2024).

16. Лисий І. "Типологія сатиричної візуалізації: від карикатури до коміксу". Науковий вісник НаУКМА, 2015.

17. Маєвський О. Політичний плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939-1945 рр. К., 2018. С. 57.

18. Масенко Л. "Прийоми іронії та сатири у візуальній культурі". Журнал "Візуальна комунікація", 2019.

19. Масімова Л. Візуальні жанри журнального кон - тенту // Українські медіа 2012: проблеми моделювання медійного контенту : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. — К. : Інститут журналістики, 2012. — С. 120—124.

20. Насалевич Т., Рябуха Т., Лопушанський І. Становлення коміксу як жанру сучасної літератури. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 4 Ч. 3. С. 144–149. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/part_3/28.pdf (дата звернення: 15.09.2024).

21. Плахотнюк О. "Візуалізація в сучасних мас-медіа: засоби та ефекти". Журнал "Українська журналістика", 2015.

22. Савченко О. "Форми та види візуальної інформації в медіа: аналіз та класифікація". Культурологічний вісник, 2014.

23. Сидоренко О., Грищенко М. Карикатура в ЗМІ – креолізація вербальних та невербальних елементів у мультимодальному тексті. *Журналістська освіта в Україні: світові професійні стандарти*. Суми, 2019. С. 46-51. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/77221/1/Sydorenko_caricature.pdf (дата звернення: 16.09.2024).

24. Сидун І., Іванішина А. Видання «Комар/Їжак» 1947-1949 рр. як приклад сатирично-гумористичних видань української діаспори. *Діалог: Медіастудії*. 2017. № 23. С. 216–231. URL: <http://dms.onu.edu.ua/article/view/137434/134351> (дата звернення: 26.10.2024).

25. Субтельний О. Україна: історія : Книга. Київ : Либідь, 1991. 515 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007560> (дата звернення: 26.10.2024).

Періодичні видання

26. Зиз 1926 №15. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1926_15/ (дата звернення: 21.09.2024).

27. Зиз 1926 №16. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1926_16/ (дата звернення: 21.09.2024).

28. Зиз 1926 №19. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1926_19/ (дата звернення: 21.09.2024).

29. Зиз 1926 №20. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1926_20/ (дата звернення: 21.09.2024).

30. Зиз 1926 №21. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1926_21/ (дата звернення: 21.09.2024).

31. Зиз 1927 №01. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_01/ (дата звернення: 03.10.2024).

32. Зиз 1927 №02. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_02/ (дата звернення: 04.10.2024).

33. Зиз 1927 №03. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_03/ (дата звернення: 04.10.2024).

34. Зиз 1927 №04. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_04/ (дата звернення: 04.10.2024).

35. Зиз 1927 №05. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_05/ (дата звернення: 04.10.2024).

36. Зиз 1927 №06. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_06/ (дата звернення: 05.10.2024).

37. Зиз 1927 №07. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_07/ (дата звернення: 05.10.2024).

38. Зиз 1927 №08-09. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_08-09/ (дата звернення: 06.10.2024).

39. Зиз 1927 №10. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_10/ (дата звернення: 08.10.2024).

40. Зиз 1927 №11. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_11/ (дата звернення: 08.10.2024).

41. Зиз 1927 №12. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_12/ (дата звернення: 08.10.2024).
42. Зиз 1927 №13. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_13/ (дата звернення: 08.10.2024).
43. Зиз 1927 №14. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1927_14/ (дата звернення: 08.10.2024).
44. Зиз 1928 №01. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_01/ (дата звернення: 10.10.2024).
45. Зиз 1928 №02. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_02/ (дата звернення: 10.10.2024).
46. Зиз 1928 №03. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_03/ (дата звернення: 10.10.2024).
47. Зиз 1928 №04. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_04/ (дата звернення: 10.10.2024).
48. Зиз 1928 №05. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_05/ (дата звернення: 10.10.2024).
49. Зиз 1928 №06. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_06/ (дата звернення: 10.10.2024).
50. Зиз 1928 №07. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_07/ (дата звернення: 10.10.2024).
51. Зиз 1928 №08. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_08/ (дата звернення: 10.10.2024).
52. Зиз 1928 №10. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_10/ (дата звернення: 10.10.2024).
53. Зиз 1928 №11. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_11/ (дата звернення: 10.10.2024).
54. Зиз 1928 №12. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_12/ (дата звернення: 10.10.2024).
55. Зиз 1928 №16. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_16/ (дата звернення: 10.10.2024).
56. Зиз 1928 №17. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_17/ (дата звернення: 10.10.2024).
57. Зиз 1928 №18. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1928_18/ (дата звернення: 10.10.2024).
58. Зиз 1930 №02. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1930_02/ (дата звернення: 10.10.2024).
59. Зиз 1930 №03. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1930_03/ (дата звернення: 10.10.2024).
60. Зиз 1930 №05. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1930_05/ (дата звернення: 10.10.2024).
61. Зиз 1930 №06. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1930_06/ (дата звернення: 10.10.2024).

62. Зиз 1930 №11. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1930_11/ (дата звернення: 10.10.2024).
63. Зиз 1930 №14. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1930_14/ (дата звернення: 10.10.2024).
64. Зиз 1933 № 1. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1933_01/ (дата звернення: 19.09.2024).
65. Зиз 1933 №06. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1933_06/ (дата звернення: 19.09.2024).
66. Зиз 1933 №07. URL: https://www.perets.org.ua/Зиз_1933_07/ (дата звернення: 19.09.2024).
67. Комар 1933 №15. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1933_15/ (дата звернення: 12.10.2024).
68. Комар 1936 №29. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1936_29/ (дата звернення: 12.10.2024).
69. Комар 1936 №30. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1936_30/ (дата звернення: 12.10.2024).
70. Комар 1937 №36. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1937_36/ (дата звернення: 13.10.2024).
71. Комар 1938 №09. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1938_09/ (дата звернення: 13.10.2024).
72. Комар 1938 №24. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1938_24/ (дата звернення: 13.10.2024).
73. Комар 1947 №04. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_04/ (дата звернення: 15.10.2024).
74. Комар 1947 №05. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_05/ (дата звернення: 15.10.2024).
75. Комар 1947 №06. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_06/ (дата звернення: 15.10.2024).
76. Комар 1947 №07. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_07/ (дата звернення: 15.10.2024).
77. Комар 1947 №08. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_08/ (дата звернення: 15.10.2024).
78. Комар 1947 №09. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_09/ (дата звернення: 15.10.2024).
79. Комар 1947 №10. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_10/ (дата звернення: 15.10.2024).
80. Комар 1947 №11. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_11/ (дата звернення: 17.10.2024).
81. Комар 1947 №12. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_12/ (дата звернення: 17.10.2024).
82. Комар 1947 №13. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_13/ (дата звернення: 17.10.2024).

83. Комар 1947 №14. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_14/
(дата звернення: 17.10.2024).
84. Комар 1947 №15. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1947_15/
(дата звернення: 17.10.2024).
85. Комар 1947 №26. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1939_26/
(дата звернення: 13.10.2024).
86. Комар 1948 №01. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_01/
(дата звернення: 17.10.2024).
87. Комар 1948 №16. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_16/
(дата звернення: 17.10.2024).
88. Комар 1948 №17. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_17/
(дата звернення: 17.10.2024).
89. Комар 1948 №18. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_18/
(дата звернення: 17.10.2024).
90. Комар 1948 №19. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_19/
(дата звернення: 17.10.2024).
91. Комар 1948 №20. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_20/
(дата звернення: 17.10.2024).
92. Комар 1948 №21. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_21/
(дата звернення: 17.10.2024).
93. Комар 1948 №22. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_22/
(дата звернення: 17.10.2024).
94. Комар 1948 №23. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_23/
(дата звернення: 17.10.2024).
95. Комар 1948 №25. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_25/
(дата звернення: 17.10.2024).
96. Комар 1948 №26. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_26/
(дата звернення: 17.10.2024).
97. Комар 1948 №27. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_27/
(дата звернення: 17.10.2024).
98. Комар 1948 №28. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_28/
(дата звернення: 17.10.2024).
99. Комар 1948 №29. URL: https://www.perets.org.ua/Комар_1948_29/
(дата звернення: 17.10.2024).
100. Перець 1928 №01. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_01/
(дата звернення: 19.10.2024).
101. Перець 1928 №02. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_02/
(дата звернення: 19.10.2024).

102. Перець	1928	№03.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_03/		(дата	звернення:
103. Перець	1928	№04.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_04/		(дата	звернення:
104. Перець	1928	№05.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_05/		(дата	звернення:
105. Перець	1928	№06.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_06/		(дата	звернення:
106. Перець	1928	№07.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_07/		(дата	звернення:
107. Перець	1928	№08.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_08/		(дата	звернення:
108. Перець	1928	№09.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_09/		(дата	звернення:
109. Перець	1928	№10.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_10/		(дата	звернення:
110. Перець	1928	№11.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_11/		(дата	звернення:
111. Перець	1928	№12.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_12/		(дата	звернення:
112. Перець	1928	№13.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_13/		(дата	звернення:
113. Перець	1928	№14-15.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_14-15/		(дата	звернення:
114. Перець	1928	№16.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_16/		(дата	звернення:
115. Перець	1928	№17.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_17/		(дата	звернення:

116. Перець 1928 №18. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_18/ (дата звернення:
19.10.2024).
117. Перець 1928 №19-20. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_19-20/ (дата звернення:
19.10.2024).
118. Перець 1928 №21-22. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_21-22/ (дата звернення:
19.10.2024).
119. Перець 1928 №23-24. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1928_23-24/ (дата звернення:
19.10.2024).
120. Перець 1930 №1. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_01/ (дата звернення:
20.10.2024).
121. Перець 1930 №2. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_02/ (дата звернення:
20.10.2024).
122. Перець 1930 №3. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_03/ (дата звернення:
20.10.2024).
123. Перець 1930 №4. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_04/ (дата звернення:
20.10.2024).
124. Перець 1930 №5. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_05/ (дата звернення:
20.10.2024).
125. Перець 1930 №6. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_06/ (дата звернення:
20.10.2024).
126. Перець 1930 №7. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_07/ (дата звернення:
20.10.2024).
127. Перець 1930 №8. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_08/ (дата звернення:
20.10.2024).
128. Перець 1930 №9. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_09/ (дата звернення:
20.10.2024).
129. Перець 1930 №10. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_10/ (дата звернення:
20.10.2024).

130. Перець 1930 №11-12. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_11-12/ (дата звернення:
20.10.2024).
131. Перець 1930 №13. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_13/ (дата звернення:
20.10.2024).
132. Перець 1930 №14-15. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_14-15/ (дата звернення:
20.10.2024).
133. Перець 1930 №16-17. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_16-17/ (дата звернення:
20.10.2024).
134. Перець 1930 №18-19. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_18-19/ (дата звернення:
20.10.2024).
135. Перець 1933 №1. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_01/ (дата звернення:
22.10.2024).
136. Перець 1933 №2. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_02/ (дата звернення:
22.10.2024).
137. Перець 1933 №3. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_03/ (дата звернення:
22.10.2024).
138. Перець 1933 №4. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_04/ (дата звернення:
22.10.2024).
139. Перець 1933 №5. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1930_05/ (дата звернення:
22.10.2024).
140. Перець 1947 №1. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_01/ (дата звернення:
22.10.2024).
141. Перець 1947 №2. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_02/ (дата звернення:
22.10.2024).
142. Перець 1947 №3. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_03/ (дата звернення:
22.10.2024).
143. Перець 1947 №4. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_04/ (дата звернення:
22.10.2024).

144. Перець	1947	№5.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_05/		(дата	звернення:
22.10.2024).			
145. Перець	1947	№6.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_06/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
146. Перець	1947	№7.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_07/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
147. Перець	1947	№8.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_08/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
148. Перець	1947	№9.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_09/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
149. Перець	1947	№10.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_10/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
150. Перець	1947	№11.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_11/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
151. Перець	1947	№12.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_12/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
152. Перець	1947	№13.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_13/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
153. Перець	1947	№14.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_14/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
154. Перець	1947	№15.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_15/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
155. Перець	1947	№16.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_17/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
156. Перець	1947	№17.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_17/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
157. Перець	1947	№18.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_18/		(дата	звернення:
24.10.2024).			

158. Перець	1947	№19.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_19/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
159. Перець	1947	№20.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_20/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
160. Перець	1947	№21.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_21/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
161. Перець	1947	№22.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_22/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
162. Перець	1947	№23.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_23/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
163. Перець	1947	№24.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_24/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
164. Перець	1948	№1.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_01/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
165. Перець	1948	№2.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_02/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
166. Перець	1948	№3.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_03/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
167. Перець	1948	№4.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_04/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
168. Перець	1948	№5.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_05/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
169. Перець	1948	№6.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_06/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
170. Перець	1948	№7.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_07/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
171. Перець	1948	№8.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_08/		(дата	звернення:
24.10.2024).			

172. Перець	1948	№9.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_09/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
173. Перець	1948	№10.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_10/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
174. Перець	1948	№11.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_11/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
175. Перець	1948	№12.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_12/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
176. Перець	1948	№13.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_13/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
177. Перець	1948	№14.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_14/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
178. Перець	1948	№15.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_15/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
179. Перець	1948	№16.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_16/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
180. Перець	1948	№17.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_17/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
181. Перець	1948	№18.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_18/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
182. Перець	1948	№19.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_19/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
183. Перець	1948	№20.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_20/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
184. Перець	1948	№21.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_21/		(дата	звернення:
24.10.2024).			
185. Перець	1948	№22.	URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_22/		(дата	звернення:
24.10.2024).			

186. Перець 1948 №23. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_23/
 24.10.2024). (дата звернення:

187. Перець 1948 №24. URL:
https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1947_24/
 24.10.2024). (дата звернення:

ДОДАТКИ

Додаток 1 (Видання «Зиз»)

		1926 р	1927 р	1928 р	1930 р	1933 р
Кількість випусків		5	13	17	6	4
Тематика	Політична	13	19	35	8	11
	Економічна	2		3		1
	Соціальна	2	10	9	10	11
	Побутова	2	7	1	1	1
	Розважальна	5	5	9	4	1
	Пропагандистська					
	Релігійна		2		1	
	Культурна		5	6	6	2
	Подієва	2	6		1	
Техніка	Графічні	25	54	64	31	26
	Фото					
	Картинки					
Використання	Самостійні	15	47	60	31	26
	Супровід тексту	10	7	4		
Побудова	Портретна	4	2	4	1	1
	Сюжетна	21	52	60	30	25
Вид	Комікс	2	6	4		2
	Шарж	4	2	3	1	1
	Карикатура	18	46	60	30	23
Всього		25	54	64	31	26

Додаток 2 (Видання «Комар»)

	1933	1936	1937	1938	1939
Кількість випусків	1	2	1	2	1

Тематика	Політична	3	7	4	6	4
	Економічна					
	Соціальна	3	5	2	2	
	Побутова		1			3
	Розважальна	1	7	1		2
	Пропагандистська					
	Релігійна					
	Культурна					
	Подієва				1	
Техніка	Графічні	7	20	6	9	9
	Фото					
	Картинки					
Використання	Самостійні	4	17	4	8	4
	Супровід тексту	3	3	2	1	5
Побудова	Портретна			1		
	Сюжетна	7	20	5	9	9
Вид	Комікс		1			
	Шарж		1			
	Карикатура	7	18	6	9	9
Всього		7	20	6	9	9

Додаток 3 (Видання «Комар»)

		1947	1948			
Кількість випусків		12	14			
Тематика	Політична	34	56			
	Економічна	3				
	Соціальна	21	25			
	Побутова	2	2			
	Розважальна	7	7			
	Пропагандистська					
	Релігійна	1				
	Культурна	13	6			
	Подієва					
Техніка	Графічні	77	88			
	Фото		6			

	Картинки					
Використання	Самостійні	51	91			
	Супровід тексту	25	3			
Побудова	Портретна	4	2			
	Сюжетна	72	92			
Вид	Комікс	5				
	Шарж	4	2			
	Карикатура	67	92			
Всього		77	94			

Додаток 4 (Видання «Перець»)

		1928	1930	1933	1947	1948
Кількість випусків		24	19	5	24	24
Тематика	Політична	32	31	10	21	26
	Економічна	18	15	1	4	7
	Соціальна	87	87	26	60	61
	Побутова	10	2	1	4	4
	Розважальна	18	10	6	29	28
	Пропагандистська	2	7	9	52	45
	Релігійна	4	5	1		1
	Культурна	29	14	4	11	9
	Подієва		1		1	
Техніка	Графічні	197	166	56	180	178
	Фото	3	1		2	2
	Картинки					
Використання	Самостійні	194	160	45	154	170
	Супровід тексту	6	10	13	28	10
Побудова	Портретна	6	15	6	18	9
	Сюжетна	194	155	52	164	171
Вид	Комікс	8	2	3	4	4
	Шарж	8	8	4	18	9
	Карикатура	185	160	51	160	169

Всього		200	170	58	182	180